

PUSKÁS JULIANNA

Magyar menekülők, emigránsok — „DP-k” és „56-osok” 1944–1957

A nemzetközi migráció iránti érdeklődés megnövekedését tanulmányok és monográfiák gyarapodása jelzi az elmúlt két évtizedben. Ezekben tükröződik, hogy a társadalomtudományok művelői kutatásaikat a nemzetközi migráció két vonulatára összpontosították: a szociológusok a jelenlegi folyamatok értelmezésére, a történészek a „hosszú 19. században” Európából a tengerentúlra irányuló modern népvándorlás első nagy hullámára. Csaknem fehér folt viszont máig a II. világháború végétől az azt követő évtizedekig tartó sajátos népességmozgások tanulmányozása. A tartózkodás ettől főleg azzal a körülménnyel függ össze, hogy a nemzetközi migráció kérdése a II. világháború után már teljesen átitatódott politikai érdekekkel. Ez időtől mindenütt állami kontroll alá vonták a nemzetközi vándorlásokat. Évtizedekig tabu volt például a téma tudományos vizsgálata a szovjet érdekszférába került közép-kelet-európai országokban, noha az 1945 utáni években, miután az USA megnyitotta kapuit a hontalanok, menekültek előtt (1948-ban), 1948–1953 között az összes európai bevándoroltjának 60%-a Közép-Kelet-Európából származott.¹

E bevándorlók azonban egészen más társadalmi csoportokból és rétegekből kerültek ki, mint az első világháborút megelőző évtizedekben. Akkor az elvándorlók tömegei a falvak népeiből verbuválódtak, 1945-től pedig a városi népességből. A hajdani, főleg gazdasági indítékoktól motivált elvándorlások önkéntesek voltak és szabad elhatározásokon alapultak, az utóbbiak viszont — bár különféle típusú, motivációjú és sokféle társadalmi-politikai háttérű népességmozgások — „kényszer-vándorlások”, és politikailag meghatározottak. Az ilyen típusú vándorlások elemzését aligha lehetséges eredményesen végezni, problémaköreit hagyományos történeti módszerekkel pontosan körülhatárolni, a kutatás szabványos textusait és elméleti strukturáját felépíteni. A téma természete nemcsak igényli, hanem követeli is a komplex társadalomtudományi megközelítést. Ezért a hagyományos történeti módszerek mellett szociológiaiakra is támaszkodunk: kötött és kötetlen formában készített interjúkra, oral testimonies-re, visszaemlékezésekre, emlékiratokra. Emellett a rokontudományoktól elméleteket is kölcsönzünk e korszak sajátos vándorlási pattern-jeinek rekonstruálásához, az okok és következmények mélyebb összefüggéseinek megismeréséhez.

¹ *US Annual Report of Immigration and Naturalization Service. Fiscal Years 1948–1953.* Washington D. C. A bevándoroltak száma 1948 júliustól 1953 júliusáig Európából összesen 397 177 fő, ebből Kelet-Közép-Európából 238 915 fő (60,55%).

A szakirodalom lényegesnek tartja a migráció két fő- és egyben alaptípusának megkülönböztetését: önkéntes vándorlások (voluntary migration) és kényszer-vándorlások (forced migration). Úgy értelmezi, hogy az önkéntes vándorlásokat inkább a vonzás, a kényszervándorlásokat a taszítás irányítja. Kényszerítő gazdasági körülmények, éhség, betegség, túlnépesedés, és a társadalmi felemelkedés lehetőségeinek hiánya gyakran katalizátor egy más helyen való időszakos vagy végleges letelepedés elhatározásához. Valamely „Arany Álomkép”, az „Ígért Földje” vonzása nélkül azonban kevesen indulnának el. A kényszervándorlóknak nincsenek ilyen lehetőségeik. Távoznok kell akkor is, ha semmi elképzelésük sincs jövőjük lehetőségeiről, és gyakran abban a tudatban, hogy eredeti otthonukba talán sohasem térhetnek vissza.

A történelmi körülményekkel módosulnak az önkéntes vándorlók, a kényszervándorlók típusai. A kényszerelvándorló egyik legáltalánosabb megjelenése a „menekült”, azaz olyan csoport vagy személy, aki politikai, faji vagy vallási üldöztetés áldozataként keres menedéket hazája határain túl. Bár a „menedékhelyet keresők” olyan régi szereplői az emberi drámának, mint maga a közösségi élet, jogi szóhasználatba a „menekült” kifejezés nem oly régen lépett.² Sok „menekült” a latin gyökerű kifejezés eredeti értelmében: „kivetett”, „számkivetett”, „kiűzött” hazájából. Mások modern értelemben „száműzöttek”, akik hazájukat annak az elfogadhatatlan sorsnak a jövőképétől üldözve hagyják el, ami bekövetkezett volna, ha az otthon maradást választják. És — talán a legnagyobb csoport — a „hányódó tömegek” azok, akik otthonukat konfliktusok keresztáramába kerülve hagyják el.

Miután minden közösségben az egyének egymástól abban is különböznek, hogy mennyire azonosulnak környezetükkel, hogy az intenzitás milyen fokán osztják az uralkodó többségi hiedelmeket, feltételezhető, hogy egy bizonyos menekülthullámon belül is egyesek marginálisabbnak érzik magukat abban a társadalomban, melyet elhagynak, mások kevésbé. Minthogy a letelepedési szakaszban a menekültek sok problémája múltjukkal kapcsolatos érzelmi köteleikbe és függőségükbe ágyazódik, fontos annak a vizsgálata is, hogy a menekült kapcsolata mennyire volt marginális régi hazájával, illetve mennyire azonosult azzal.

E tanulmány a kényszervándorlások hullámaiból a magyar „DP”-k és az „56-os” menekültek sok irányú és sok rétegű mozgásainak, változatos típusainak megvilágítására törekszik. A fentiek értelmezésében és demonstrálásában konkrét történeti példákkal egy folyamatban lévő kutatás részeredményei. Az eddig megismert források tetemes mennyisége ellenére is ma még több kérdést lehet megfogalmazni, mint amennyit meg tudunk válaszolni.

Kényszervándorlások közép-európában

A II. világháború előzményei, eseményei és a befejezését követő politikai-társadalmi változások a történelemben példátlan méretű népességmozgásokat idéztek

² Rose, Peter I.: *Some Thoughts about Refugees and the Descendants of Theseus*. International Migration Review, Vol. 15. No.1. 1981. 8–15.

elő Közép-Kelet-Európában. A háború első szakaszában ebben főleg két tényező játszott közre: a tengelyhatalmak hadseregeinek előrenyomulása és a németek munkaerőszükséglete. Ekkor Európában a kényszervándorlások nyugatról kelet felé irányultak. 1943-tól a németek visszaszorításához újabb nagy vándorlási hullám kapcsolódott, de ez már keletről nyugati irányba haladt. E kényszervándorlások a közép-kelet- és déleurópai országokban a civil lakosságnak előzőleg soha nem tapasztalt méretű meneküléseit idézték elő, etnikumok erőszakos kiszakítását otthonukból kényszermunkára és haláltáborokba.

A háború végén több mint 11 millió volt a nem német „hontalan”-ok száma Európában.³ Többségük a fegyverek elhallgatása után néhány hónap alatt visszatért eredeti otthonába: új népvándorlás zajlott a Győzelem Napjától 1945 szeptember végéig. Közép-Európa országújtait emberkaravánok népesítették be északról-délre, délről-északra, keletről-nyugatra, nyugatról-keletre vonulva. Gyalogosan, kerékpáron, kis kocsikat húzva, szekereken, lovakat, ökröket hajtva, lassan cammogó vonatok marhakocsijaiban vagy nyitott teherkocsijaiban összezsúfolódván vándoroltak sokan a szélrózsa minden irányába. Az érdekelt országok kormányai és az UNRRA, valamint önkéntes szervezetek segítettek hazaszállításukat Németországból, Ausztriából és Olaszországból.⁴

Még 1945 szeptember végén is közel hétmillióra becsülték a hontalanok számát a nyugati szövetségesek megszálló hadseregei. Mindenféle típusú egyén található volt közöttük: náci kollaboráns és az ellenállókkal szimpatizáló bűnöző és kamaszkorú ártatlan, teljes családok, politikai disszidensek csapatai, gránátnyomások vándorlók, ex-SS-ek szökésben, kommunisták, koncentrációs táborok őrei, mezőgazdasági napszámosok, szétrombolt országok polgárai és fosztogató bandák. Minden európai nemzetiség jelen volt keletről és nyugatról egyaránt.

A nyugati szövetségesek katonái júliusban Németország nagy részéből kivonulva a Szovjetunióval kötött megegyezés alapján nagy számban adtak át az oroszoknak névlegesen szovjet illetőségű személyeket: több mint kétfélmillió-hétszázötvenezer személyt négy és fél hónap alatt, sokukat akarattuk ellenére.⁵ 1945 szeptember végére a több mint hétmillió hontalانبól kétfélmilliónál kevesebben maradtak a nyugati szövetségesek hatáskörébe tartozó területeken.

1945 novemberétől 1947 júniusáig több mint egymillió menekültet segített vissza otthonába az UNRRA különlegesen gyors repatriáló tevékenységgel. Több mint egymillióan — 850 000-en Németországban, 148 000-en Ausztriában és a többi Olaszországban — politikai vagy más okokból nem kívántak származási helyükre visszatérni. Helyzetük meglehetősen reménytelennek tűnt. A legtöbb ország fenntartotta a bevándorlás szigorú korlátozásának törvényeit. A hontalanok jövőbeli sorsát illetően egyre élesebbek lettek a véleménykülönbségek a Szövetséges Hatalmak

³ Lásd ezekről részletesen Kulischer, E.: *The Displacement of Population in Europe*. Montreal, 1947. Jó áttekintést nyújt a periódusról Kun, Salomon: *Refugees in the Cold War. Toward a New International Refugee Regime in the Early Postwar Era*. Lund, Lund University Press, 1991.

⁴ Az UNRRA tevékenységéről Woodbridge, George: *UNRRA. The History of the United Nations Relief and Rehabilitation Administration*. New York, Columbia University Press, 1950.

⁵ Wyman, M.: *D. P. Europe's Displaced Persons, 1945–51*. Philadelphia, The Balch Institute Press, 1989. (a továbbiakban: Wyman) 61-85.

között. A Szovjetunió képviselői repatriálásukat szorgalmazták, a hazatérésre akár kényszerítve is őket. Szerintük menekült probléma nem is létezett, Vyshinski „kvizlingeknek, árulóknak és háborús bűnösöknek” minősítette azokat, akik megtagadták a hazatérést.⁶

Tapasztalván a repatriálás erőszakolásának esetenként tragikus következményeit, a nyugati hatalmak képviselői nem voltak hajlandók azt tovább folytatni. Gondolva a menekültek befogadásának gazdasági-politikai előnyeire is, egyre nyíltabban hangzották, hogy antihumánus cselekedet hazatérésre kényszeríteni őket. „Az amerikai tradícióktól elképzelhetetlen eltávolodás lenne, ha a nyugati zónában levő menekülteket akarattuk ellenére repatriálnák” — érveltek az európai menekültügy amerikai szakértői.⁷ Javaslatuk szerint egyedüli kiút a lehetetlenné vált helyzetből harmadik országba telepítésük (re-settlement). Ennek megszervezése nemzetközi összefogást igényelt, mivel az újratelepítésükből adódó feladatok meghaladták volna a meglévő menekültügyi szervezetek és az UNRRA hatáskörét. Az új nemzetközi szervezet felállításának javaslata heves vitákat váltott ki az ENSZ-ben. Végül 1947-ben tizenhat kormány együttműködésével megalakult az ENSZ égisze alatt az *International Refugee Organization*, a *Nemzetközi Menekültügyi Szervezet*, az IRO. Működése 1947. július elsején indult, s kiterjedt „a hazatelepítésre, személyazonosság megállapítására, segélyezésre, jogi és politikai védelemre, valamint a harmadik országba (tengerentúliakra, illetve a kontinensre) település elősegítésére”.⁸

Az IRO tevékenységében a kelet és a nyugat közötti kompromisszumok tükröződnek. A szervezet alkotmánya „menekültként” kezelte a náci és a fasiszta rendszer hazájuktól elszakadt áldozatait (beleértve azokat is, akiket a háború előtt elűldöztek), a spanyol köztársaságiakat és más háború előtti száműzötteket — ezek között voltak, akik nem tudtak, de olyanok is, akik nem akartak hazatérni „olyan események miatt, amelyek a II. világháború kitörése után következtek be”. „Hon-talan”, „menekült” státuszra igényjogosultak voltak a deportáltak, illetve kényszermunkások, s a tengelyhatalmak egyéb áldozatai. Specifikusan kizárták az ügynökség mandátumából a „háborús bűnösöket, quislingeket és árulókat”, valamint „más háborús kollaboránsokat”.⁹

A folyamatos munka révén 1948-ban és 1949-ben jelentősen változott a DP táborok helyzete, az ENSZ tagállamaitól a szervezetnek — sok nehézség után — sikerült elegendő anyagi alapot szerezni. Az IRO több mint egymillió „DP-t” telepített le 1948 és 1952 között széles körű bevándorlási politikával, a legtöbbször

⁶ Vyshinsky's speech to the General Assembly, United Nations. (Vyshinsky beszéde az Egyesült Nemzetek Közgyűlésén) *Official Records, Plenary Meetings of the General Assembly. First Session. 1946. Part I. 414.* Idézi Wyman.

⁷ Smith, Howard Alexander: *Displaced Persons Problems. Printed for the use of the Committee on Foreign Relations.* Washington D. C., 1948.

⁸ Holborn, Louise W.: *The International Refugee Organization. A Special Agency of the United Nations. Its History and Work. 1946-1952.* Toronto–New-York, 1956. (a továbbiakban: Holborn)

⁹ Marrus, Michael R.: *The Unwanted European Refugees in the Twentieth Century.*, New York–Oxford, Oxford University Press (a továbbiakban: Marrus) 341–392.

tengerentúli országokba.¹⁰ A történelemben ez volt az első jól tervezett és védett tömeges bevándorlás.

Európában a háború után még nem mutatkoztak a prosperitás jelei, ígéretesebbnek tűnt a háború sújtotta kontinensről távol egzisztenciát teremteni, különösen az „ex-enemy” („volt ellenség”) státuszban levőknek. A „DP-k” úgy látták, hogy az öreg kontinens túlnépesedett, és állandósul a megbomlott egyensúly a gazdasági erőforrások és a lakosság nagy tömegei között; keserves tapasztalataik a szövetségesek és a németek velük szembeni magatartásáról szintén az öreg kontinens elhagyására ösztönözte őket. Vernant szerint „a legtöbb menekült, aki jelenleg Németországban van, bizonytalanságban érzi magát és szeretne a tengerentúltra kivándorolni”.¹¹ Az újrakezdés és otthonépítés lehetőségeire azonban a legtöbb „45-ös”-nek még négy-öt évig kellett várnia az azílium első állomáshelyein, Németországban és Ausztriában, sajátos életformák és közösségek keretében.

Kényszervándorlások hullámai Magyarországon

A kényszervándorlások első nagy hulláma Magyarországon az első világháborút követően mutatkozott. Két fő típusa és iránya formálódott: az egyik a körülbelül 350 000 magyar kényszer-áttelepülése a trianoni békeszerződéssel elcsatolt területekről a nemzeti kisebbségi sors elől az anyaországba,¹² a másik a bukott forradalmak (az 1918-as októberi forradalom és az 1919-es Tanácsköztársaság) aktivistáinak politikai emigrációja Magyarországról külföldre, elsősorban Bécsbe.

A kényszervándorlások következő nagy hulláma a II. világháború kitörése előtt kezdődött. Már a hadbalépés előtt menekültek magyarok az anyaországba a trianoni államhatárok korrigálásakor vissza nem csatolt területekről, de sok nem magyar is menedékre lett Magyarországon 1943 végéig a szomszédos országokból. Könyvében M. R. Marrus erről a következőket írja:

„Mind Lengyelországból, mind Szlovákiából menekültek ezrei bújtak át Magyarországra, hogy megszabaduljanak a deportálástól és a meggyilkoltatástól. Egyedül Szlovákiából 1942-ben több mint tízezerre becsülik a menekülteket. Az arisztokratikus és megbékélni szándékozó Kállay Miklós miniszterelnöksége alatt 1942 március és 1944 márciusa között Magyarország menedéket adott szökött zsidóknak, a lengyel hadsereg volt tagjainak és a Szövetséges Hatalmak repülő-tisztjeinek, illetve katonaszökevényeknek. Budapesten helyi zsidó aktivisták bonyolult segítőhálózatot alakítottak menekültek számára, a Zsidó Kölcsönös Segítség Bizottságát, ami héber nevének jelölése alapján VAADA néven volt ismert. Ez a

¹⁰ IRO Office of Statistics and Operational Reports. In: Holborn 426.

¹¹ Vernant, Jaques: *The Refugee in the Post-War World*. London, 1953. (a továbbiakban: Vernant) 181.

¹² Mócsi, István: *The Effects of World War I. The Uprooted: Hungarian Refugees and their Impact on Hungary's Domestic Politics, 1918-1921*. In: *War and Society in East Central Europe*. Vol. XII. New York, Columbia University Press, 1983.

testület, láthatóan a magyar hatóságok passzív jóváhagyásával, ezrével bújtatta a szökevényeket, és sikerült is nekik egyeseket kicsempészni az országból Izraelbe. A nációk tudtak erről a tevékenységről, de 1944-ig nem kívánták magyar szövetségeseiket e kérdésben támadni. Edmund Weesenmayer, a régió szakértője 1943 áprilisában tett jelentést egy magyar menedékhelyről berlini levelezésében. A budapesti magatartást azzal magyarázta, hogy a magyarok feltételezhetően a zsidókon keresztül szándékoznak kedvezményekhez jutni, és ezzel elkerülni a szövetségesek légitámadásait. Nincs kétség afelől, hogy ekkor a magyarok kétségbeesetten próbáltak kikerülni a német ölelésből, és a menekültekkel szembeni engedékenyebb politika egyik módja volt annak, hogy jelezzék a szövetségesek iránti preferenciájukat. Ezért például a kormánytisztviselők beleegyeztek abba, hogy korlátozott számban bevegyenek zsidó szökevényeket a szövetségesek hadifoglyainak Jugoszlávián keresztül történő Törökországba szállításánál. Mindez természetesen arra épült, hogy a nációk karnyújtásnyira maradjanak, túlságosan elfoglalva az oroszokkal és a szövetségesek légi támadásaival ahhoz, hogy magyar szövetségeseiket kényszerítsék. Ezek a körülmények 1944 tavaszán megváltoztak. A németek elfoglalták Magyarországot, véget vetettek a Kállay-érának, bezárták a kaput minden további menekült előtt.¹³

1944 nyarán kezdődött történelmünk legszégyenteljesebb időszaka, amikor az állami szuverenitás utolsó maradványairól is lemondva az akkori vezetők hozzájárultak és elősegítették több százezer magyar zsidó elhurcolását és likvidálását a lengyel és német területeken felállított koncentrációs táborokban, Auschwitzban, Birkenauban.¹⁴ A nyilaskeresztes kormány novemberben elrendelte valamennyi fontos közhivatal evakuálását, az emberi és az anyagi erők szervezett kiszállítását Németországba. Nyugatra menekültek a nyilas mozgalom aktív tagjai és sokan a csendőrök és a levették, e félkatonai szolgálatba szervezett fiatalok közül.¹⁵ Német parancsnokok Nyugat felé irányítottak magyar katonai egységeket. 1944 őszén a „nyugatra” menekülés nagy hulláma kezdődött, amely a háború végéig körülbelül egymillió embert szakított ki otthonából. A parancs szerint a minisztériumok és a vezérkari főnökség tisztjei családtagjaikkal együtt voltak kötelesek a kijelölt helyre kiköltözni.¹⁶ 1945 március utolsó napjaiban lépték át az ország nyugati határát a magyar katonaság mellett a rendőrség, a minisztériumok és egyéb hatóságok. Március végétől német földön keresett menedéket a nyilas kormány (élén Szálasi Ferencsel) és az 1939-es országgyűlés mindkét házának több tagja, valamint számos civil. Tetemes magyar értéket, vagyont is Nyugatra menekítettek: a Nemzeti Bank arany és deviza készletét,

¹³ Marrus 251.

¹⁴ Braham, R. L.: *The Politics of Genocide. The Holocaust in Hungary. II.* New York, 1981. Lásd a statisztikai kimutatásait.

¹⁵ A Szálasi kormány a német nemzetiszocialista szervezetekkel egyetértésben Ausztriában Felső-Ausztriát jelölte ki a magyarországi hadműveletek elől kitelepülő, illetve kitelepítendő szervek és személyek felvevő területéül. Ennek következtében 1945 március közepéig a tervszerű kiűrés során előre kijelölt szerveket és személyeket, ez időtől fogva a lehetőséghez képest minden magyart, aki Ausztria területére került, Felső-Ausztriába igyekeztek irányítani. Dr. Máday Béla: *Beszámoló a Magyar Vöröskereszt ausztriai és németországi kirendeltségeinek tevékenységéről.* Salzburg, 1947. (a továbbiakban: Máday) 44.

¹⁶ Tarcai Béla: *Magyarok a nyugati hadifoglytáborban.* Budapest, 1992. 9.

múzeumi értékeket és történeti rekvizitumokat, a Szent Koronát és a Szent Jobbot is.¹⁷

A szovjet hadsereg elől hátráló németekkel a hadkötelekben lévők mellett 1945 elején a civil lakosság jelentékeny tömegei is átlépték Magyarország nyugati határát. 1945 tragikus húsvétján negyedmillió polgár menekült nyugati irányba az előre nyomuló orosz hadsereg elől.

„A Semmering-hágó alatt 30 kilométeres szekérsor torlódott össze. Jöttek a Raták, az amerikai és angol »humanista« mélyrepülő, akik ugyanúgy belegéppuskáztak a magyar menekülők végláthatatlan soraiba, mint Bruck-Királyhídnál az ukrán sorokba. Gyalogszerrel és kiéhezetten teljes egy hónapon át jöttünk, pajtában hálva inkább kiúzve, mint befogadva, a Führer vendégeiként.”¹⁸

A menekülés útjának keserves tapasztaltait hasonlóan idézték emlékeikből a meginterjúvolt személyek is.¹⁹ Olykor már a dunántúli városok és falvak lakói is bizalmatlanul és ellenérzéssel fogadták a menekülőket, de még inkább az osztrák és német községek, ahová magyarok nagyobb számban kerültek 1945 márciusában és áprilisában. A helyi lakosok és a menekülők közötti konfliktusok feltételezhetően számosabbak és élesebbek lehettek volna, ha a befogadó nép — saját korábbi vezetőitől kifosztva, a háborútól megtizedelve és a megszállóktól megalázva — nem élt volna ugyanolyan nyomorúságos körülmények között, mint a jóindulatára és segítőkészségére támaszkodó idegenek.

„A háború végétért, és a »nyugatos« magyarok közül is ki-ki úgy igyekezett haza, ahogy tudott, tehervonatra, kocsikra kapaszkodva, vagy ha másként nem, hát gyalog.”²⁰ 1945 októberében kezdődött tervszerű hazaszállításuk az amerikai megszálló erők részéről, ebbe bekapcsolódott a Magyar Vöröskereszt Ausztriai és Németországi Kirendeltsége is. 1945. szeptember 10-től 1946. július 30-ig közel félmillió (455 305) személy hazatérésében működtek közre.²¹

„A hazaszállítás az 1945. évi lendületes indulás után csakhamar megrekedt, akadozott, hogy végül is 1946 decemberében végleg megszűnjék. Ettől az időponttól kezdve csak Ausztriából és csak egyenként lehetett hazatérni. A kint rekedt

¹⁷ 50 tehervagonból összeállított vasúti szerelvényen szállították el lezárt ládákból 25 kg-os tömbökben a Magyar Nemzeti Bank aranykészletét, a magyar pénz fedezetét: 36,5 tonna aranyat; külön ládákból a Corvinákat, a platínából készült kétnégyes hosszúságú magyar mintáját, milliókat érő bélyeggyűjteményt, külföldi valutát és papírpénzt. Kisbarnaki Farkas Ferenc: *Az altöltött országgyűlés története*. München, 1961. (a továbbiakban: Kisbarnaki)

¹⁸ Böszörményi Endre: *A menekülő ország*. In: *Trianoni Almanach 1920-1960*. München, 1960. (a továbbiakban: Böszörményi)

¹⁹ Interjú L. Szatmárral (Chicago 1986.); O. Zoltaival (St. Paul, Minnesota, 1986.); P. Rupprechtel, G. Graczával (Minnesota, St. Paul. 1995.). Az interjúk szövegei kéziratban a szerző tulajdonában vannak.

²⁰ Bécsben az összelőtt pályaudvarok körül elpusztított parkok satnya bokrai alatt dideregtek százszámra a lerongyolt hazatérők, és könnyes szemekkel köszönték meg az osztrák lakosság szűkös fekete kenyereből számukra lehulló morzsákat. Fialat levették katonagúnyában, alsónemű nélkül, mezítáblá, kis batyúval a hátukon vánszorongtak vissza szüleikhez. Gyermekes családok, megmaradt, utolsó motyójukat hátukon cipelve csitították a romok tövében éhségtől, vagy a betegség kínzó fájdalomtól síró gyermekeiket. Máday 20.

²¹ Máday 18-19.

magyarságnak az elmúlt két év folyamán rossz sejtései voltak a hazatérést illetően, ezért a gyűjtőtáborokban elkeseredett versengés folyt a hazatérő szállítmányokra való feljutásért. Néhol lelkiismeretlen személyek »helyjegyeket« adtak el drága pénzen, hogy ezáltal sorrendet biztosítsanak. Másutt tüntetéssel, éhségstrájkjal próbálkoztak kisebb csoportok a legközelebbi szállítmányra feljutni, és ezekben a próbálkozásokban a heves hazatérés-ellenes propaganda, amely néhol szintén nem volt lebecsülendő, sem tudta őket megfékezni. Végül is azonban lezárultak a hazaszállítások, leereszkedtek a határsorompók, a »feketén« átkelők mind nagyobb számban kerültek a hatóságok fogházaiba, és a visszamaradt tömeg, amelynek egy ötöde jelentkezett még hazatérésre, anyagi és erkölcsi mélypontra jutott.²²

1946-ban a kényszervándorlók újabb tömegei formálódtak Magyarországon a győztes antifasiszta hatalmak követelésére a német-magyarok kitelepítésével. Ugyanezen évben történt Csehszlovákiából a magyarok kiutasítása, kényszeráttelepítésük Magyarországra, innen szlovákok költöztetése Csehszlovákiába „önkéntesen” a két ország közötti lakosságcsereére vonatkozó kormányegyezmény alapján. Ebben az időben kényszerültek menekülni az ismét jugoszláv fennhatóság alá került Bácskából az odatelepített bukovinai, moldvai magyarok is az ország délnyugati megyéibe.²³

Az orosz érdekszférába került Közép-Kelet-Európában, így Magyarországon is a háborút után polgári pártokból és a kommunista pártból koalíciós kormányok alakultak. Mivel a demokratikus átalakítást illetően a pártok programjai eltérőek voltak, egyre élesedő belpolitikai küzdelmek kísérték a politikai és a társadalmi változtatásokat: a földreformot, az államosításokat, és a kommunisták hatalmi törekvéseit. A békeszerződések megkötése 1947-ben Romániával, Csehszlovákiával, Magyarországgal és Bulgáriával szentesítette a kialakuló kommunista rendszereket. A megszálló orosz csapatok segítségével és a kezükben levő rendőrséggel a kommunisták elérkezettnek látták az időt hatalmi monopóliumuk, az egypártrendszer bevezetéséhez. Kizártak a szavazásból kommunizmuselleneseket, pártfűzítőket erőszakoltak ki, feloszlattak ellenzéki pártokat, megfélemlítették a polgári pártok vezetőit s nem egyet közülük bebörtönöztek vagy deportáltak.

1947-től a szovjet blokk és a nyugati hatalmak konfrontációi, a kommunisták politikai irányvonalának, a diktatúrának mind kizárólagosabb érvényesülése lettek a menekülés fő forrásai. Akik nem tudtak, vagy nem voltak hajlandók az új rendbe beilleszkedni, azok emigrációba kényszerültek — így a koalíciós pártok legtöbb vezetője (élükön az ország miniszterelnökével), az államosításokkal vagyoniukat veszített bankárok, ipari vállalkozók. Végül, de nem utolsósorban az 1947–1949-es évek vándorlási hullámában távozott az országból a szellemi, tudományos, művészeti élet sok kiválósága is, pótolhatatlan őrnt hagyva a magyar szellemi életben.²⁴ A rövid életű polgári demokratikus Magyarország legtöbb társadalmi és szellemi vezetőjének kényszerelvándorlásával azok az amúgy is gyér számú csoportok ritkultak meg, melyek tagjai egy demokratikus magyar társadalom felépítésében vezető szerepet

²² Máday 33.

²³ E kényszervándorlásról újabban több publikáció is megjelent, lásd pl. Füzes Miklós: *Forgószél. Be- és kitelepítések Délkelet-Dunántúlon 1944–1948 között*. (Tanulmány- és interjúkötet) Pécs, 1990.

²⁴ Szentgyörgyi Albert Nobel-díjas tudós, Zilahy Lajos író és sokan mások.

játszhattak volna.²⁵ Nemcsak Magyarországot, hanem az egész közép-kelet-európai régiót jellemzi a második világháború alatt és az azt követő években az eszmei zűrzavar eluralkodása, a társadalomvezetés erőszakos eszközei és százezrek, milliók hontalanná tétele vagy kiüldözése.

Az 1950-es évek elejétől egyre szórványosabban fordulhattak elő illegális távozások, menekülések a nyugati szabad világba. Magyarország nyugati határánál tilalmi zónát létesítettek 1949 áprilisában 30 mérföld szélességben; azt aknamezővel és őrtornyokkal, fényszórákkal valamint jól idomított kutyákkal látták el. Ugyanerre került sor 1950 májusában a magyar-jugoszláv határ mentén is 10 mérföldnyi szélességben. A vasfüggöny az 1950-es évek elejére annyira zárta az ország határait, hogy csaknem lehetetlen volt átjutni rajta. A röviddel ezután megalkotott törvények mindazokat megfosztották magyar állampolgárságuktól, akik külföldi útjaikról felszólítás után sem tértek haza 30, illetve 60 napon belül (a határidő tartózkodási helyüktől függően módosulhatott); a külföldön maradtak tulajdonát konfiskálták. 1950 áprilisában annesziát hirdettek azok számára, „akiket az ellenséges propaganda félrevezetett”, de felismerték, „hogy nem élhetnek jól máshol, mint hazájukban”. A szabad visszatérés végleges határidejét 1950. október 4-ében jelölték meg. (A felhívás eredményéről nincsenek információink.)

Nyugat- és Kelet-Európa között a II. világháború után nemcsak társadalmi, de gazdasági értelemben is differenciált fejlődés bontakozott ki. A modernizáció lendülése az 1950-es évek végétől Nyugat-Európában nagy keresletet támasztott a külföldi munkaerő iránt.²⁶ A kelet-közép-európai országokat – közöttük Magyarországot — demográfiai adottságaik és gazdasági körülményeik ez időben is alkalmassá tette volna munkaerő kibocsátására, de a „népi demokratikus” rendszerben ez a szocializmus építésével nem fért össze,²⁷ s az országok közötti munkaerő-vándorlások szabadságának megszüntetése az erőltetett iparosítást, a belső migráció mesterséges gerjesztését eredményezte. A kötött munkaerő-gazdálkodással, a munkaerő szabad nemzetközi áramlásának tilalmaival a szovjet érdekszférába került régiók kívül rekedtek a nemzetközi migrációnak azon a nagy hullámán, amely az 1950-es évek második felétől elsősorban Nyugat- és Észak-Európának kedvezett, de lendített a szabad mozgásban nem gátolt dél-európai népek gazdaságán is.

Becslések a „DP” magyarok számáról

Módszeres számbavétel, hivatalos statisztikák hiányában számukat illetően becslésekre vagyunk utalva, ezek adatai azonban szembetűnően különbözőek. Az

²⁵ A sort 1947 nyarán az ország miniszterelnöke, Nagy Ferenc nyitotta meg. Hamarosan többen követték őt a Kiszgazdapártból, a Parasztpártból például Kovács Imre.

²⁶ Ezzel kezdetét vette egy nagy vándorlási hullám az európai kontinensen belül, az ún. „Gastarbeiter” periódus. 1955-ben kezdődött az első német-olasz megállapodással külföldi munkaerő toborzására és közvetítésére. Ezt további szerződések követték a spanyolokkal és a görögökkel 1960-ban, a törökökkel 1961-ben, a portugálokkal 1964-ben, Tunéziával és Marokkóval 1965-ben és 1968-ban Jugoszláviával is.

²⁷ L. Rédei Mária: *Küldő ország — fogadó ország. Változások a kelet-közép-európai vándorlási folyamatokban*. Régió, 1991. 72.

eltérések nagyrészt abból adódnak, hogy eltérnek az egyes becslések időpontjai, és készítőiknek sem volt kellő áttekintésük a valóságos helyzetről. Nyolcszázezer és egymillió között volt a magyarok száma Németországban és Ausztriában, amikor a Győzelem Napja elérkezett. J. Vernant szerint „a magyarok adták a hontalanok legnagyobb kvótáját a II. világháború után — legalábbis a körülbelül tízmilliónyi lakoshoz viszonyítva egy olyan országban, amely már eddig is elvesztette területe kétharmad részét és fele lakosságát 1919-ben.²⁸ Bár közülük sokan visszatértek, 1945 júniusában Ausztriában és Németországban még 400 000 magyar volt menekült-táborokban, és két évvel később még mindig 23 000 ember tartózkodott Németország amerikai zónájában.²⁹ Egy másik becslés szerint a körülbelül 800 000 menekültből 100 000 katona, 150 000 levente, 300 000 polgári személy — köztük 40 000 nyilas — és 250 000 népi német volt.³⁰ A magyar menekültek ügyeivel foglalkozó Taubinger László az amerikaiak előtt kapitulált magyar alakulatok tagjainak számát mintegy 120 000-ben jelölte meg 1945–46-ban Dél-Németországban. Összesen 280 000 magyar katona kerülhetett nyugaton fogságba.³¹ A szövetséges megszálló hatóságok 1945. szeptember 30-i kimutatásában 122 183 a magyar, 25 482 a csehszlovák és 58 560 a román menekültek száma.

Borbándi Gyula viszont azt írja könyvében, hogy Németország amerikai övezetében még 1949-ben is 181 000 magyar élt, közülük 108 000 táborokban és 73 000 táboron kívül.³² Magyarországon az 1949. évi népszámlálás a háborús embervesztések becsléssel megállapított adatainak elkülönítése után mindössze 62 000 fő hiányát jelzi.³³ A többszöri népességmozgás folytán véglegesen eltávoztak számát azonban ezzel az egyenleggel sem azonosíthatjuk.

Az IRO 1947. július 1-től 1951. december 31-ig 62 001 magyar menekültet telepített Ausztriából, Németországból harmadik országba.³⁴ Tényleges számuk mindenképpen több lehetett, ugyanis kimaradtak a magyarok közötti számbavételből azok, akik nem a magyar kvóta terhére települtek, illetve nem magyar útlevéllal rendelkeztek (a menekültek kiugróan magas száma Ausztriából is erre enged következtetni). A valóságos helyzet jobb megközelítésének tűnik John Kósa becslése: eszerint Magyarországról 1956-ig 95 000-en hagyták el végleg otthonukat, közülük 55 000-en 1945 tavaszán, 40 000-en pedig az azt követő években.³⁵ Az osztrák belügyminisztérium kimutatásaira támaszkodva Szépfalusi István 60 971 főben jelöli

²⁸ Vernant 182.

²⁹ Lásd erre Kisbarnaki 12.

³⁰ A statisztikát közli Holborn 238-239. A kimutatás nem foglalja magába a német menekülteket.

³¹ A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének kiadásában a hadifoglyokról megjelent „Fehér könyv” szerint 1950-ben „mintegy száz ezer emigráns tartózkodott Németországban, beleértve a magyar hadseregnek azokat a kereteit, amelyeket Németországba helyeztek át.” *Fehér könyv a Szovjetunióba elbucolt hadifoglyok és polgári deportáltak helyzetéről*. München, 1950.

³² Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza — 1945–1983*. Bern, 1983. Második kiadása két kötetben Budapest, 1989. (a továbbiakban: Borbándi I–II.)

³³ *Magyarország történelmi demográfiaja*. Szerkesztette Kovacsics József. Budapest, 1963.

³⁴ IRO Office of Statistics and Operational Reports. Table IV. Közli Holborn 426.

³⁵ Kósa, John: *A Century of Hungarian Emigration*. The American Slavic and East European Review, Dec. 1957. 313.

azon magyar állampolgárok számát, akik Ausztriában 1948–1955 között menedékjogot kértek.³⁶ Hozzáfűzi, hogy közöttük 22 055-en népi németnek vallották magukat. Szépfalusi Nagy Kázmér becslését³⁷ a 200 000 „DP” magyarról 1945-től 1956-ig túlzottnak minősítette.³⁸ Körültekintő becsléssel maximum 110–120 000 főben jelölhető a „DP” magyarok száma.

Átmeneti menedékhelyre Németországban és Ausztriában letek, e két országban regisztrálták a magyar „DP-k” 93,1%-át.³⁹ „Passau, Tirol, Salzburg felé zörögtek az alföldi vasalású magyar szekerek,” azokra a helyekre, amelyeket még a nyilas kormány és a hitleri német hatóságok megállapodása jelölt ki a menekültek számára.⁴⁰ Magyar központok, menekülttáborok formálódtak Ausztriában Graz, Salzburg valamint Innsbruck és környékén, Bajorországban pedig főleg München, Landshut, Passau, Pfarrkirchen, Eggenfelden, Dingolfing, Ganghofen, Metten, Rosenheim környékén. A legnagyobb menekülttábor Pockingban működött, ahova azokat gyűjtötték, akik a hazatérés mellett döntöttek.⁴¹ Akik Nyugaton maradtak, azok egy harmadik országba település, a végleges azilium lehetőségeire 3–5 évig váraoztak, sokan közülük a létminimumon tengődve. Amorf tömegekből új közösségek szerveződtek az azilium első állomásain szinte a semmiből, építve egyházi, társadalmi, politikai és oktatási intézményeiket.⁴² (Történetük ismertetése külön tanulmány témája!)

A „DP-k” demográfiai és társadalmi jellegzetességei

Megközelítő kép alakítható ki a „DP” magyarok korstruktúrájáról az Egyesült Államokba bevándoroltak kormegoszlásának adataiból. Az USA Bevándorlási Hivatalának regisztrálásában a Magyarországon született „DP-k” 22,02%-a volt 19 éven aluli, 45,10%-a tartozott a 20–39 éves, és 28,25%-uk a 40–59 éves korcsoportba. Középkorúak gyakrabban fordultak elő más nemzetiségű „DP” bevándorlók körében, de korántsem oly mértékben, ahogyan ezt az irodalom jelzései alapján vélhetnénk.

A nemek szerinti megoszlásban az IRO statisztika a férfiak többségét jelzi (62,8%). Az USA-ba bevándorolt magyar „DP-k” között viszont enyhe többségben a nők voltak, arányuk 51,49%. Minimális eltolódás a férfiak javára egyedül a 40–59 éves korcsoportban mutatkozik (51,1%).

Az Egyesült Államokba vándorolt „DP” magyaroknak foglalkozási ágak szerinti megoszlása: 11% vallotta magát felsőfokú képzettségűnek, 1,8% vezetőnek, szervezőnek, 4,5% irodai dolgozónak, 18% iparosnak, illetve kézművesnek, 15% a

³⁶ Szépfalusi István: *Lásdátok, halljátok egymást. Mai magyarok Ausztriában*. Bern, 1980. 50-70.

³⁷ Nagy Kázmér: *Az elveszett Alkotmány*. Budapest, 1984. 210.

³⁸ Szépfalusi István: *Százezzerrel kisebb veszteség*. Élet és Irodalom, 1983. július 17.

³⁹ Franciaországban és Belgiumban (5,8%), a Balkánon, főleg Görögországban (1,1%) keresett menedéket.

⁴⁰ Máday 44.

⁴¹ Lásd erre Borbándi I. 39.

⁴² Wyman 107-130.

szolgáltatásban foglalkoztatottak, 18% vállalkozónak, illetve menedzsernek, 2,3% háztartásban foglalkoztatottak, 7% ipari munkásnak, 1,5% mezőgazdasági munkásnak, 3,1% „service worker”-nek és 33,8% foglalkozás nélkülinek. A magyar „DP-k” tömegei a városi népességből kerültek ki, sok képzett, iskolázott, művelt személlyel, de az Egyesült Államok Bevándorlási Hivatalának adatai megoszlásukról foglalkozási ágak szerint társadalmilag jóval differenciáltabbnak jelzi azt, mint az irodalom.⁴³

Középosztálybeliek reprezentálják az ún. „47-esek”-et: politikusok, értelmiségiek — köztük neves tudósok és művészek —, valamint vállalkozók, kereskedők, iparosok, tisztviselők, akiket a politikai és társadalmi változások sodortak marginális helyzetbe. Az ország elhagyásának motivációiban — főleg az értelmiségiekénél — a politikai okok többnyire összefonódtak a külföldön jobb érvényesülés kilátásaival. Mindenesetre az 1945 utáni kényszervándorlók „akár zsidók voltak, akiket a kormány üldözött, akár az uralkodó osztályhoz tartoztak, akár professzionális ill. üzletemberek voltak, akik a politikától távol tartották magukat, valamennyien az ország elit rétegeit képviselték. Iskolázottak voltak, tapasztalt szakemberek és pénzüik is volt valamelyest”.⁴⁴ A fentieknek nem mond ellent, hogy aki Magyarországot akár a háború végén, akár az utána következő években hagyta el, minden esetben politikai menekültnek vagy emigránsnak nevezte és érezte magát, (s ez így volt a többi ún. népi demokratikus országban is). Már csak az elvándorlási tilalmak következtében is politikai állásfoglalásnak lett minősítve valamennyi távozás: „lábbal szavaztak a rendszer ellen”.

A „DP-k” státuszába etnikailag, társadalmilag és kulturálisan valamint politikailag is tarka népesség sodródott. Feltételezhető, hogy e vonatkozásban a magyar „DP-k” még rétegzettebbek voltak, mint a többi közép-kelet-európai országból származók. A nyelven kívül közös jellemzőjük csak az volt, hogy valamennyien hazájukon kívülre kerültek, elsősorban Németországba és Ausztriába. Előző életformájuktól teljesen eltérő életformát kellett kialakítaniuk a háború által szétzilált gazdasági-társadalmi környezetben. Túlzott leegyszerősítéssel lehetett tehát e kényszervándorlásokat csak „az urak futásának” minősíteni, ahogyan azt Magyarországon az új politikai hatalom sajtója láttatni igyekezett.

A politikai emigráns „DP-ket” is 1951-ben az amerikai titkosszolgálat egyik jelentése az alábbi osztályozásban ismerteti:

Autoritárius konzervatívok: Ebbe belefoglaltatnak a Horthy Miklós volt kormányzó, Kállay Miklós volt miniszterelnök és a két világháború közötti kor más fontosabb alakjai körül csoportosulókat. Ezek konzisztens antikommunistákként vannak számon tartva, de náciellenes és nyugatbarát állásfoglalásuk csak a háborúnak az 1943–44-es években történt fordulatától datálódik.

⁴³ A „DP” magyarok minősítését lásd Várdy, Béla Steven: *The Hungarian Americans*. Boston, 1985. 115–119.; továbbá Dreisziger H. F.: *Struggle and Hope: The Hungarian Canadian Experience*. Toronto, 1982. 196. „The new wave of immigrants was made up of upper and upper-middle class.”

⁴⁴ Kósa, John: *Land of Choice, the Hungarians in Canada*. Toronto, 1957.

A tengelyhatalmak mellett állástfoglaló elemek: Ezekhez olyanok tartoznak, akik azelőtt Szálasi nyilaskeresztes mozgalmát, a Sztójay és az Imrédy kormányokat támogatták, a neofasiszták, a kleriko-fasiszták, katonai terroristák és szabadcsapatok tagjai. Múltbeli vezéreiket, akiket mint háborús bűnösöket a II. világháború után kiadtak Magyarországnak, ott bebörtönözték vagy kivégezték. Ezek az egyének — akiket gyakran „nyugatosok”-nak neveznek, minthogy 1944–45-ben nyugatra menekültek — szintén antikommunistákként voltak nyilvántartva — rövid megszakítással a német-szovjet paktum idején — de olyképpen, hogy ez magában foglalta a nyugati demokráciák hangos gyűlöletét is.

Demokratikus elemek: Olyan emigránsok, akik következetes demokrata meggyőződéseikre alapozott nyugatbarát attitűdöt mutattak. A náciak a háború alatt üldözték vagy bebörtönözték őket, és ugyanez a sors várt volna rájuk, vagy érte el őket a kommunisták részéről. Ezek az emberek erős ellenszenvet tanúsítanak mindennemű totalitárius rendszerrel szemben. Sokuknak felelős tisztük volt a II. világháború utáni kormányban, egyeseknek még a koalíció szétesése és a kommunisták jogtalan hatalomátvétele után is. Az emigrációban élő szociáldemokraták, akiknek besorolását ebbe a csoportba a magyar szociáldemokrata mozgalom története és sajátossága indokolja, két csoportra váltak az egyet nem értés miatt: az egyiket Peyer Károly, a másikat Bán Antal vezette. Egy harmadik kis frakció belgiumi székhellyel egyik vezetőjét sem ismeri el, általában „függetlenek”-nek nevezik őket.

Disszidens diplomaták: Ezek az emigránsok megtagadták Sztójay náci bábkormányának elismerését 1944-ben. Közöttük vannak tekintélyelvű konzervatívok, demokrata elemek, függetlenek, sőt még néhány ún. legitimista is (királypártiak, Habsburg Otto-pártiak).⁴⁵

A négy csoport valójában három politikai áramlatot képviselt: konzervatív, demokrata és szélsőjobboldali. A motivációk és a szemlélet alapján a magyar „DP-k” összessége sokszínűbb volt a négy kategóriába soroltaknál. A nyugati hadifogságból szabadultak és a leventék egyes csoportjait — a legkülönbözőbb társadalmi háttérrel — például a hazatéréstől elsősorban nem a politikai helyzet, hanem az általánosan leromlott gazdaság riasztotta el. Főleg ezért láttak több lehetőséget karrierjük számára más országokban, elsősorban a tengerentúliakban.

Sajátos réteget képviseltek a „DP-k” körében a koncentrációs táborokat túlélő magyar zsidók is. Az elszenvedett traumák egyaránt taszíthatták el az országtól az új életet máshol kezdeni akaró demokratákat és konzervatívokat. Többen a koncentrációs táborokból szabadulva anélkül, hogy hazatértek volna bevándorlásért folyamodtak, mások rövid magyarországi tartózkodás után jutottak ezen elhatározásra. A magyar zsidók aránya viszonylag magas a háború utáni ún. „új menekültek” között: 1945-től a Kanadában és az USA-ban letelepedett Magyarországon született bevándoroltak körülbelül 20%-a volt koncentrációs táborok túlélője, vagy a Budapestről ugyan el nem hurcolt, de sérelmeket szenvedett magyar zsidó a legkülönbözőbb társadalmi háttérrel. Bár elvándorlásaikat valószínűleg elsősorban az antiszemitizmustól és a gazdasági-politikai változásoktól való félelem motiválta, formálta azokat a láncmigráció, a fejlettebb ipari társadalom vonzása is.

⁴⁵ *US State Department: Report on Emigré Hungarians. Organizations and Leaders*, 22. May 1951. National Archives of the United States, Washington D. C.

A bevándorlás kapuinak nyitása 1947-től

Az első nagyarányú bevándorlási lehetőséget a „DP-knek” 1947-ben Belgium ajánlotta fel. Olyan 20 000 menekült befogadására tett ajánlatot, akik hajlandók voltak bányában és más iparágakban fizikai munkát vállalni. Családtaggal együtt ez várhatóan 50 000 fő bevándorlását jelentette volna. Ígérte, hogy 5 év után a menekültek belga állampolgárságot kapnak. A negyvenötös magyar menekültek közül — Borbándi szerint — körülbelül 5000 ment Belgiumba és a negyvenes évek második felében további 2500–3000.⁴⁶

Hamarosan széleskörű letelepítést kezdeményeztek az angolok is, akik rájöttek, hogy „örültség ezeket a jó embereket tétlenségben és szegénységben senyvedni hagyni, amikor saját üzemeink munkaerőhiánnyal küzdenek. Hogy talpraállítsuk a háború sújtotta gazdaságot, és fizethessük az újonnan bevezetett szociális szolgáltatásokat, az export növelésére volt szükség, és ehhez munkások kellettek.”⁴⁷ Az angol Munkaügyi Minisztérium önkénteseket kezdett el toborozni a „DP” táborokban, több programot is készítettek, melyek keretében a nagyszámú külföldi háborús veteránon kívül még 86 000 „DP-t” telepítettek be. E programok Nagy-Britanniát 1948 végére az európai menekültek legnagyobb befogadjójává tették.⁴⁸

Anglia példáját követte Kanada és Ausztrália, valamint néhány latin-amerikai ország, akik 1947-ben szerződésre léptek az IRO-val, meghatározva, hogy hány bevándorlót s milyen feltételekkel engednek be országukba. Ez időtől fogva szemléletváltozás észlelhető ezen országokban a menekültekkel kapcsolatban. Kezdték őket potenciális bevándorlókként értékelni s változtattak népesedési politikájukon. Előzőleg ugyanis olyan nemzetekből kerestek bevándorlókat, például a britek és a franciák közül, akik már addig is többségben voltak népességükben. A kanadai közvélemény változásához az is hozzájárult, hogy a háború után a várt depresszió helyett gazdasági fellendülés következett be, és a kanadai munkások ezrei egyre jobban fizető munkahelyeken tudtak elhelyezkedni. Nem munkanélküliség, hanem munkaerőhiány állt be, és így sürgős felhívások érkeztek a kormányhoz, hogy toborozzanak munkásokat az európai „DP” táborokban Kanada számára.⁴⁹ Ennek következtében 1947 januárjában kanadai bevándorlási hivatalnok érkezett a németországi táborokba, és márciusban már két kanadai újratelepítési csoport működött. A „DP-k” első csoportjai 1947. április 4-én hajóztak Kanadába, és ezzel elkezdődött az a folyamat, mely a következő öt év során áramlattá dagadt. Faki-termelők, cukorrépa farmok, bányák, a vasút és más fontos munkáltatók siettek munkaerő-szükségletüket menekültekkel kielégíteni. A számok folyamatosan nőttek,

⁴⁶ Borbándi I. 114–115.

⁴⁷ Wilson, M. Francesca: *They Came As Strangers. The Story of Refugees to Great Britain*. London, 1958. 241.

⁴⁸ Kay, D. N.–Miles, R.: *Refugee or Migrant Workers? The Case of the European Voluntary Workers in Britain, 1945–1951*. *Journal of the Refugee Studies*, 1988. (3–4.) 214–236.

⁴⁹ Warren, E. Kalbach: *The Impact of Immigration on Canada's Population*. The Queen's Printer for Canada, 1970.

és Kanada is egyike lett azoknak az országoknak, ahová 1951 végéig nagyszámú menekült — 157 687 fő — érkezett.⁵⁰

Kezdeményezőként lépett fel mindjárt a háború befejezése után Ausztrália, éves bevándorló kvótája 70 000 fő volt. Bevándorlási politikája ekkor még etnikailag szigorúan szelektív volt: brit eredetű bevándorlókat részesített előnyben, olyanokat, akiket könnyen lehet asszimilálni az ausztrál életbe. Végül is 182 159 „DP” emigrált Ausztráliába, közöttük 60 000 lengyel és 36 000-en a Baltikumból. Elég nagyszámú kelet-európai lépett földjére ahhoz, hogy illúzióvá váljon a nemzet sokat hirdetett homogenitása.⁵¹ Magyarországról 1954-ig mintegy 14 000-en érkeztek Ausztráliába, közöttük 6000 nőtlen vagy hajadon. Legtöbbjük Sydneyben és Melbourne-ben (4000, illetve 3000) telepedett le, de jutottak szép számmal Adelaide-be (1200), Brisbane-be (600) és Perth-be (600) is.⁵²

A „DP-k” újratelepítését nagy remények kísérték, de komoly kritikák is hangot kaptak. Sok panaszt éppen azok a hivatalnokok fogalmaztak meg, akik addig a nyitott kapuk mellett agitáltak. Ellenérzésük főleg abból fakadt, hogy a legtöbb ország elsősorban fiatal, erős, nőtlen menekülteket toborzott. Ahogyan a londoni Times írta: „A rabszolgapiac szele leng akörül, ahogyan a DP-eket invitálják, hogy egyes országokba menjenek.” Az IRO vezetői is támadták ezt a „lefölözést”, mint károsat, mint a szervezet humanitárius céljainak tagadását. Sok „DP-t” visszautasítottak, mert túl öreg, illetve túl gyenge volt; mások egészségügyi problémák miatt voltak befogadhatatlanok, vagy sok volt a hozzátartozójuk, vagy egyszerre mindkettő. Az izomerő hangsúlyozása a kritikusok szerint egy másik rossz „eredményt” is hozott: arra készítette a „DP-eket”, hogy hazudjanak.

A Kanadai Munkaiügyi Minisztériumhoz címzett egyik memorandum szerint sok „DP” leány, akiket mint háztartásbeli alkalmazottakat interjúvoltak meg „elmulasztják elárulni aényt, hogy magasabb iskolai végzettségük”. A hivatalnokokat arra utasították, hogy ilyen gyanú esetén „utasítsák vissza a jelentkezőt”.

„Magyarországról és Csehszlovákiából, egy tanultabb háború előtti társadalomból sokan érkeztek egyetemi végzettséggel és professzionális elismertséggel.”⁵³ A szakmai képzettségnek azonban nem volt sok haszna Ausztráliában, mert például megtagadták a menekültek között érkezett orvosok regisztrálását, és más munkakörbe helyezték őket. Miután pedig leszolgálták a kötelező kétéves szerződésüket, mint munkások, meg kellett ismételnük bizonyos egyetemi kurzusokat, s csak ezt követően helyezkedhettek el az orvosi pályán.

A munkaerő szempontjából mérlegelte a vízumok kiadását az argentin kormány is. A párizsi Magyar Katolikus Misszióban a kivándorlási ügyekkel foglalkozó Gácsér Imre bencés szerzetes 1948 végén úgy nyilatkozott, hogy a hivatalos felfogás szerint

⁵⁰ Behozatali terv alapján 56 609 fő, mások egyéni munkavállalók szponzorálásával. Lásd Corbett, David C.: *Canada & Immigration Policy*. Toronto, University of Toronto Press, 1957.

⁵¹ Sherington, Geoffrey: *Australia's Immigrants, 1788-1978*. Sydney — London, 1979.

⁵² Lásd részletesebben Kunz, F. Egon: *Blood and Gold*. Camberra, 1969.

⁵³ Kunz, F. Egon: *The genesis of the post-war immigration and the evolution of the Labour Displaced Persons Scheme*. Ethnic Studies (Melbourne) Vol. 1. No. 1. 1977. 30-41.

az addigi gyakorlat nem szolgálta a befogadó állam, Argentína érdekeit, mivel a kikerkezettek nagyrészt Buenos Airesben maradtak, és többségükben nem azt a munkát vállalták, amelynek címén a vízumot igényelték. Ennek következtében az argentin kormány felülvizsgálta addig követett politikáját a bevándorlókkal kapcsolatban.

A második világháborút megelőző időkben Venezuelában nem volt jelentősebb magyar kolónia. Közvetlenül a háború befejezése után ide elsősorban magyar zsidók telepedtek le. Voltak hónapok, amikor a háborút átvészelt magyar zsidók körében annyira népszerűvé vált a venezuelai letelepedés gondolata, hogy a sajtó mintegy feladatának tekintette a túlzott remények eloszlását. Az IRO segítségével végül is 1999 magyar bevándorló települt le Venezuelában.

A haláltáborokból visszatért magyar zsidók első számú új letelepedési helye Izrael volt. Borbándi Gyula szerint a nyugaton maradt és a magyarországi zsidók közül a negyvenes évek második felében mintegy 115 000-en „alijáztak”, vagyis éltek azzal a joggal, hogy Izrael államban végleges lakhelyet válasszanak.⁵⁴ Aki zsidónak számított — vagyis akinek anyja zsidó volt —, engedély nélkül „térhetett haza”, elegendő volt ebbéli szándékát közölni. Minden egyebet elintézett a Jewish Agency nevű szervezet. Aki az izraeli törvények alapján nem számított zsidónak, vagyis anyja nem volt zsidó, de annak tudta és érezte magát, az is bejuthatott engedéllyel az újonnan alakult önálló zsidó államba.

Viszonylag későn nyitotta meg kapuját az európai menekültek előtt az Egyesült Államok, bár már az 1946 őszen alakult „DP Polgári Bizottság” (Earl G. Harrison vezetésével) szorgalmazta a letelepedések engedélyezését.⁵⁵ Hosszas vita után kompromisszumos megoldás született, s ez az 1948. július 1-én életbe léptetett első Displaced Persons Act-ban (a hontalan személyek befogadásáról szóló törvény) jutott kifejezésre. Ez speciális rendelkezésekkel tette lehetővé a következő két évben 200 000 kvótavízum kiadását olyan alkalmas hontalan személyek bevándorlására, akik Németország, Olaszország és Ausztria amerikai, brit vagy francia zónájában tartózkodtak.⁵⁶ A bevándorlást korlátozni szándékozók győzelme fejeződött ki a törvénynek abban a legtöbbit vitatott rendelkezésében, amely a „DP-k” beengedését is a kvótához kötötte. Olyan megoldást dolgoztak ki, amely a rendes évi kvóták 50%-át annyi évre „elzálogosította”, amíg a „DP-k” a letelepedésre adott engedélyeket

⁵⁴ Borbándi I. 129.

⁵⁵ Smith, H. A.: *Displaced Persons Problem. Report on Displaced Persons Problem submitted to Senate Foreign Relations* 80. Congress 2nd. Session. Washington D. C. Government Printing Office. 1948. 1–10.

⁵⁶ A letelepítés programjának irányítására megalakították a Displaced Persons Commission-t, amely félévenkénti jelentésében tájékoztatta az elnököt és a kongresszust a DP bevándorlás menetéről, az érkezők jellegzetességeiről, elhelyezésük módjairól és a problémákról. A jelentések nyomtatásban is megjelentek. Lásd *The Displaced Persons Commission. Third Semiannual Report to the President and to the Congress.* Washington D. C. 1950.

„visszafizetik”.⁵⁷ A törvény azt is megkövetelte, hogy minden egyes beengedett család számára biztosítva legyen munkaalkalom és lakás. A Displaced Persons Act a kvótakeretek előzetes megterhelésével, alkalmasnak ítélt hontalan és menekült személyek bevándorlására a következő két évben 202 000 kvótavízum kiadását tette lehetővé.⁵⁸ A Displaced Persons Act-ot kompromisszumos mivolta miatt Truman elnök is élesen bírálta: „A diszkrimináció és a toleranciahiány olyan mintája, ami teljesen összeegyeztethetetlen az amerikai igazságérzetével”. Negatív vonásai ellenére — nyilatkozta — „a törvényt annak érdekében írom alá, hogy lehetővé tegyem 200 000 hontalan újratelepülését”.⁵⁹

Nagy nehézségeket okozott konkrét esetekben e törvény alkalmazása. Az Egyesült Államokba szeretett volna letelepedni például a magyar menekültek többsége is. Erre viszont az 1950-ig hatályos amerikai bevándorlási törvény értelmében csak az IRO-ba történt felvétel után nyílt lehetőség. A magyarokat a németek szövetségeseinek tekintették, „volt ellenség”-ként bántak velük. Nem részesültek UNRRA segélyben és nem vették fel őket az IRO-ba. „Messzire vezetne — olvasható Hennyei Gusztáv visszaemlékezésében —, ha e helyütt le akarnánk írni, hogy mennyi akadály nehezítette, illetve gátolta a magyarok Amerikába vándorlását.”⁶⁰ A politikai kontroll az Egyesült Államokban volt a legszigorúbb. A bevándorlásból ki voltak zárva olyan személyek, akik embertelenségeket követtek el, vagy azokat pártolták és elnézték, akik a nyilas kormányok idejében szerepet vállaltak, szélsőjobboldali felfogásukat tüntetően kifejezésre juttatták. Az ilyenek többsége nem is igen jelentkezett amerikai vízumért, inkább Kanadába, Ausztráliába, és a dél-amerikai államokba települtek, ahol politikai szempontból liberálisabbak voltak velük szemben, különösen a latin-amerikai országokra érvényes ez. Akik mégis megpróbálták és bejutottak az Egyesült Államokba, rendszerint fennakadtak valamely szűrőn, leggyakrabban az Ellis Island szigetén működő bevándorlási szerveknél. Volt, akit onnan szállítottak vissza Európába.

Problémát okozott a magyar katonák USA-ba vándorlásának engedélyezése, mivel a DP törvény 13. szakasza szerint nem nyerhetett bebocsátást, „aki a II. világháború alatt fegyvert fogott az Egyesült Államok ellen”. Magyarország hadiállapotban állt ugyan az Egyesült Államokkal, de magyar katonák nem harcoltak amerikai alakulatok ellen. Jogi mérlegelés kérdése lett tehát, hogy mi értendő fegyverfogáson, és a magyar honvédség tagjai valóban kizárandók-e a bevándorlásból.

⁵⁷ E szükség törvény preferenciákat nyújtott bizonyos foglalkozásúaknak. Első helyre kerültek a mezőgazdasági munkát vállalók, második helyre a professzionisták, a harmadikra akiknek amerikai állampolgár rokonai voltak.

⁵⁸ Lásd részletesebben Bennett, M. T.: *American Immigration Policies*. Washington, 1960. (a továbbiakban: Bennett) 70-93.

⁵⁹ 1948. június 25-én azzal a minősítéssel írta alá, hogy az „legrosszabb jellegzetességeit kombinálja a Szenátus és a Ház törvényeinek.”

⁶⁰ Hennyei Gusztáv: *Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között*. Budapest, 1992. Fordította Félix Pál, a jegyzeteket írta Vargyai Gyula, szerkesztette Antal László. Budapest, 1992. (a továbbiakban: Hennyei) 158. Hennyei visszaemlékezéseiben említi, hogy Dr. Habsburg Ottó főherceg a háborút követő első években gyakran ellátogatott a magyar menekülttáborokba. „Első jelentős segítséget a főherceg az IRO-ba való felvételünkhöz adta.” Uo. 180. Többször előfordult, hogy az IRO a magyarok regisztrálását megtagadta. Borbándi I. 111.

Többször tárgyaltak erről az illetékes amerikai szervek és a magyar menekültek képviselői, s a problémák megoldását segítette, hogy az amerikai felfogás jelentősen módosult a hidegháború kezdetén.⁶¹

„1948-ban az ausztriai és németországi magyar már ott állhatott rosszemlékű screanerje előtt, aki azt kérdezte: 'harcolt-e szövetségeseink, a dicsőséges szovjet hadsereg ellen'? S ekkor elhangzott a válasz: persze, hogy harcoltam. De mi ebben a bűn? Hiszen a berlini hídon át az amerikaiak viszik az élelmet a legyőzött ex-enemynek, magyar fiúk rakják a vagonokba az amerikai lőszeret a holnap reggel bekövetkező szovjet támadás ellen, akkor vajon 'volt ellenségek' vagyunk-e még?'⁶²

1950 elején a németországi Magyar Iroda vezetője az amerikai menekültügyi megbízottaktól azt a felvilágosítást kapta, hogy megkezdődött a magyar katonaiszeltek kivándorlása.⁶³

Az IRO statisztikák szerint 1947-től 1953-ig a DP törvény alapján az Egyesült Államokba 17 000 magyar vándorolhatott ki. Valóságos számuk azonban valamivel nagyobb volt, mert az iménti adat nem foglalja magában azokat, akik a szomszédos országok állampolgárai voltak, és azokat sem, akik nem az IRO segítségével kerültek Amerikába. Kimaradhattak olyan egyének is, akik más országok kvótáinak terhére más néven, más nacionalitét vallva jutottak amerikai vízumhoz. (Ilyen esetek ismeretesek!)

Bár a „DP” magyarok is a legfontosabb célországnak az Egyesült Államokat tekintették, és legnépesebb csoportjuk ott is telepedett le, ez azonban csak 27%-át jelentette az összes menekültnek. Ausztráliába — ahol az 1947. évi népszámlálás mindössze 1227 főben adta meg a Magyarországon születettek számát — 13 320-an vándoroltak, az összes „DP” 21,5%-a. Jóval kevesebben hajóztak a latin-amerikai országokba, Brazíliába, Argentínába és Venezuelába, mindössze 13,2%-uk. Európában számottevően csak Franciaországban (3,065%) és Angliában (3,013%) telepedtek le. Mivel az európai országokba újratelepülők szorultak a legkevésbé az IRO segítségére, valószínűleg itt a leghiányosabbak a regisztrálások. Svédország bevándorlási statisztikája például nagyobb létszámban jelzi a Magyarországról bevándoroltakat, mint az IRO kimutatásai. (Tény, hogy Svédországba Magyarországról legális bevándorlás is volt mezőgazdasági munkára.) Az Izraelbe települők számát illetően is jelentős az eltérés az IRO és az izraeli bevándorlási statisztikák között: az előbbi 7191 az utóbbi 15 104 bevándorló magyar zsidót jelez.

A hiányosságok ellenére kibonthatók az adatokból azok a lényeges változások, amelyek a magyar diaszpórában a „DP” magyarok kényszervándorlásaihoz kapcsolódnak. Ennek két aspektusát már itt említeni lehet: I/ A magyarok nemzetközi migrációjában a II. világháború után döntő változás kezdődik, lényege, hogy művelt, magasan kvalifikált személyek tömegesen vesznek részt benne. 2/ A magyar diaszpóra

⁶¹ Böszörményi 158-159.

⁶² Lásd Hennyey 162—182., Tevékenységem az emigrációban című fejezetét.

⁶³ L. Canada, Department of Citizenship and Immigration, *Canadian Immigration, an Outline of Developments in the Post-War Period*, Reference Paper No.1. (November 1957. Ottawa 1958.)

földrajzi kiterjedését öt világrészre a „DP-k” alapozták meg, nevükhöz fűződnek az első népesebb magyar közösségek Ausztráliában, Venezuelában.

A legnagyobb magyar menekülési hullám 1956 őzén

1956. október 23-án Budapesten forradalom tört ki a magyarországi kommunista kormány ellen.⁶⁴ Amikor röviddel ezután a forradalmat az orosz tankok könyörtelenül leverték, a nemzetközi migráció történetének kivételes jelensége bontakozott ki, „a spanyol polgárháború óta a civil lakosság legnagyobb spontán elvándorlási mozgalma”.⁶⁵ Hasonló tömegű kiáramlás hasonlóan rövid idő alatt a modern korban európai országból aligha fordult elő. Néhány hónap alatt közel 200 000 ember lépte át Magyarország határát, túlnyomó többségük Ausztria, kisebb csoportok pedig Jugoszlávia irányában. Ismerjünk meg néhány adatot a menekülési kronológiájából.⁶⁶

1956 januárjától október 27-ig mindössze 1121 magyarországi menekültet regisztráltak Ausztriában. Számuk közvetlenül október 23-a után kezdett növekedni, október 28-tól 31-ig 780-an, november 1-től 3-ig naponta 400–600-an hagyták el az országot. A menekülési hullám hirtelen magasra csapott az orosz invázió után, november 4-én már körülbelül 7000-en lépték át az ország határát. November 5-e és 9-e között naponta 1000–1100-an távoztak, majd november 21-re számuk elérte a napi 4600 főt. Ezt követően kissé csökkent a hullám, de még a hónap utolsó hetében is kétezren távoztak naponta. December első felében még mindig 1500, a hónap közepén mintegy 1000, a hónap végén pedig 500–600 menekültet fogadtak naponta Ausztriában. December közepétől már meglehetősen kockázatos volt a magyar határ átlépése, minthogy azt felfegyverzett orosz katonák őrizték. Januárban megkezdődött ugyan a menekültek számának jelentős csökkenése, de még ekkor is naponta 500–600-an lépték át a határt. 1956 október végétől 1957. január 31-ig összesen 176 422 magyar állampolgár kért menedékjogot Ausztriában az ENSZ menekültügyi bizottságának kimutatása szerint. Számuk február elején napi 300, 6-ától a hónap közepéig körülbelül napi 100, a hónap végéig pedig napi 50–60 fővel növekedett. A tömeges kiáramlás márciustól csitult el teljesen.

Jugoszlávia irányába a menekülések lényegében csak december végén indultak és január első felében öltöttek tömeges méretet. Az ország déli határán legtöbbször — közel 800-an — január 11-én keltek át. Az ENSZ menekültügyi bizottsága Jugoszláviába 19 857 magyar érkezését jelentette.

⁶⁴ Az 1956-os forradalomról az első bibliográfiát — tudomásom szerint — Halász de Béky állította össze *Bibliography of the Hungarian Revolution, 1956* címen. Toronto, University of Toronto Press, 1963.

⁶⁵ Marrus, M. R.: *The largest spontaneous movement of a civilian population since the Spanish Civil War*. 359.

⁶⁶ KSH jelentés: Az illegálisan külföldre távozott személyek főbb adatai 1956. október 23-tól 1957. április 30-ig. In: Régió, 1991/4.

A különböző statisztikákban eltérő a magyar menekültek száma. Az ICEM 1957 végéig összesen 196 279 magyar menekültet jelez. A magyarországi hivatalos statisztika szerint külföldre 151 731 személy távozott illegálisan az országból. A kimutatások eltéréseit magyarázhatják a számbavételek különböző időpontjai és a magyar menekültek nagyfokú földrajzi mobilitása.⁶⁷ Nehezen lehetett ugyanis megállapítani, hogy egy adott időben hol, hányan tartózkodtak.

Az „56-osok” demográfiai és társadalmi jellemzői

Az elvándorlókat, menekülteket mindig is a fiatal korosztály jellemezte, és ez fokozottan érvényes az „56-osok”-ra. Közel 55%-uk volt 25 éven aluli, 31%-uk 25–39 éves, nem egészen 12%-uk 40–59 éves, és kevesebb mint 1%-uk 60 éves vagy idősebb. Korévenként számszerint legtöbben 20 és 19 évesek voltak.

A nemek megoszlásában férfi többlet mutatkozik: az eltávozottak 66,3%-a férfi, 33,7%-a nő. Ez az arány azonban jelentősen módosul, ha korcsoportonként vizsgáljuk. Férfiak legtöbben a 15–19 évesek körében voltak (68,4%), de a 20–29 évesek között is 66,8%-kal szerepeltek. A nőknél leginkább szembetűnő a 15 éven aluliak kiugróan magas aránya. A kimenekült nők közel 1/5-e e korcsoportból került ki.

A városok és a községek disszidálási arányában is jelentősek az eltérések: az eltávozott személyek 72%-a városi (ezen belül budapesti 53%), 28%-a községi lakos volt. A következő városokból volt a leggyakoribb az elvándorlás: Sopron (12%), Mosonmagyaróvár (5,97%), Pápa (5,61%), Győr (5,09%), Kőszeg (4,49%), Budapest (4,17%), Oroszlány (3,56%), Szentendre (3,10%). A száz lakosra eső disszidálási arány a tiszántúli városokban 1% alatt maradt.

Földrajzi régiók szerint eltérő módon alakult a disszidáltak kormegoszlása is: a nyugati határszélhez közel eső területeken viszonylag magas a gyermekek, valamint az idősebbek aránya. A Nyugat-Dunántúlról menekültek 19%-a 15 éven aluli, 11%-a 40 éves és idősebb.

A férfiak disszidálási aránya magasabb minden korcsoportban. Budapestről átlagosan a fiatalabb, produktív korú (15–19 éves) férfiak közel 11%-a, és a 15–24 évesek közel 15%-a távozott. Családi állapot szerint az eltávozottak 59%-a volt nőtlen, illetve hajadon, 35%-a házas, 3,5%-a elvált, 1,5%-a özvegy, 1% esetében a családi állapot ismeretlen.

A publicisztika és az irodalom „az értelmiség magas arányát” hangsúlyozza az „56-os” menekültek körében is, a kiáramlás legnagyobb létszámú rétegének jelölve őket. A meglehetősen részletes statisztikai kimutatások lehetővé teszik, hogy a valóságot megközelítő képet alkothassunk foglalkozási struktúrájukról.

⁶⁷ Az eltéréseket ez esetben magyarázza az is, hogy a KSH jelentése az illegálisan külföldre távozott személyek adatait az 1956. október 23-tól 1957. április 30-ig terjedő időszakra tartalmazza, az ICEM (Intergovernmental Committee of European Migration — Európai Migráció Kormányközi Bizottsága) pedig 1957 végéig.

A kimutatások szerint a menekültek 2/3 része volt kereső és 1/3 részük eltartott. Az összes kereső 64%-a fizikai, 25%-a szellemi dolgozó, mezőgazdasági foglalkozású mindössze 7%. A szellemi dolgozók köréből mérnök volt 8,9%, egyéb műszaki 27,1%, orvos 2,8%, pedagógus 4,9%, egyetemi dolgozó, tudományos kutató 1%, egyéb értelmiségi 7,95%, egészségügyi alkalmazott 4,4 %, adminisztratív alkalmazott pedig 43,0%.

Feltűnően sok a diák, az egyetemista, a diplomás (pl. orvos, mérnök). Egyedül Sopronból körülbelül 450 egyetemista érkezett Ausztriába november 4-én: 220 erdész, a többiek bányász-, földmérőmérnök-, illetve geológushallgatók voltak. Velük együtt mintegy 50 professzor lépte át az osztrák határt családjával együtt, 25-en az Erdészeti Fakultásról.⁶⁸ A Művelődésügyi Minisztérium jelentése szerint a külföldre távozott egyetemi hallgatók 40%-a a műszaki egyetemekről, 22%-a az Agrár-tudományi Egyetemről és mintegy 14%-a tudományegyetemekről került ki.

Az értelmiségiek, diplomások szembenétűnően magas aránya azonban nem fedheti el, hogy az „56-osok” többsége fizikai dolgozó volt. Ez utóbbiak között legnagyobb számmal ipari szakmunkások voltak, ők tették ki az összes disszidált fizikai dolgozó 52,4%-át. Az ipari szakmunkások 17,2 %-a lakatos, 9,3%-a esztergályos, 7,6%-a bányász, 6,8%-a villanyszerelő, 6%-a műszerész, 5,3%-a szabó-varrónő, 4,6%-a gépjárműkezelő volt.

A transzformálható szakmákkal rendelkezők népes csoportjai jelzik — mind a szellemi, mind a fizikai dolgozók körében — a menekülési hullámban résztvevők gazdasági megfontolásait is. Nixon alelnök, amikor a magyar menekültek tanulmányozása után Európából hazatért, megalapozottan állíthatta, hogy „azok az országok, amelyek a magyar menekülteket befogadják, tapasztalni fogják, hogy nem terhet vettek magukra, hanem értékes nemzeti vagyonnal gyarapodtak”.⁶⁹

Ami a befogadó országoknak értéket, a kibocsátónak veszteséget jelentett. Mérlegeléséhez tudni kell, hogy e menekültáradatban Magyarországot elhagyta a szellemi dolgozók 3,3%-a, a fizikai dolgozók 4,0%-a — a mezőgazdasági dolgozóknak 0,4%-a —, az összes műszaki értelmiségi 7,4%-a (a mérnökök 10,6%-a, az orvosok 4,9%-a), az egyetemisták és főiskolások 11,2%-a.

Egészében körülbelül egy teljes naptári év születésszámával azonos az 1956 őszén hazánkából eltávozott „disszidensek” száma, és megfelelt 3–4 év természetes szaporulatának. A számbeli veszteség súlyát növelte, hogy fiatalságuk, iskolá-

⁶⁸ Lásd részletesebben Rorrel, Kálmán: *The Sopron Chronicle. Sopron 1956*. Vancouver, 1985. 51–70.

⁶⁹ *Report to President Eisenhower by Vice-President Nixon* (Nixon alelnök jelentése Eisenhower elnöknek) 1957. január. Dept. of State Bulletin, 36. 1957. 94-95. (a továbbiakban: Nixon Report) A foglalkozások kimutatásainak pontatlanságával — ez esetben főleg a bevándorlási statisztikákra vonatkoztatva — számolni kell az „56-osok” foglalkozás struktúrájának elemzésekor is — noha az ebből eredő torzítások ellentétes irányúak, mint a 45-ös DP magyarok foglalkozási statisztikájában. A DP-k szakmai képzettségüket olykor elítölték, az „56-osok” inkább felülértékelték. Tehetséges és ambíciózus fiatal technikusok esetenként mérnöknek vallották magukat. Anekdoták is születtek erről. Közismert tréfás találós kérdéssé vált például magyar közösségekben: „No tud-e ki a hajómérnök?” A válasz: „Akiből úrközben, a hajón lett mérnök!”

zottságuk, szakképzettségük következtében az ország kiemelkedően produktív korú népességet veszített — a 20–29 éves korcsoportba tartozott a szellemi dolgozók többsége, mintegy 44%. E veszteségnek is szerepe volt abban, hogy a demográfiai problémák Magyarországon néhány éven belül manifesztrálódtak. Az 1950-es évek felelőtlen politikája, amely népesedési téren is rekordokat kívánt dönteni, éppen ezen a téren szenvedte el a leglátványosabb vereséget. A Ratkó-korszakban kényszerűségből előrehozott sok tízezer szülés, és az országot néhány hónap alatt elhagyó fiatal tömegek hiánya következtében a népesedés üteme rövidesen a mélypontra zuhant.⁷⁰

1957. január 30-án adta hírül a Népszabadság, hogy az osztrák kormány hathetes várakozás után beutazási engedélyt adott a magyar hazatelepítési bizottságnak, amely 3 napig tárgyalt Bécsben, s ezt követően lehetővé vált, hogy a magyar Külügyminisztérium kifejezetten a menekültügyi kérdések rendezése céljából Ausztriában különmegbízottat foglalkoztasson. A hónap végén vegyesbizottság alakult az ENSZ, a Nemzetközi Vöröskereszt, az osztrák és a magyar kormány megbízottjainak részvételével. Ez a bizottság sorra felkereste a táborokat, ismertette a hazai rendeleteket, s aki a hazajövetel mellett döntött, úti okmányokat és ingyenes vonatjegyet kapott. A magyar kormány mindent elkövetett, hogy a menekülteket hazatérésre biztassa. Nemzetközi fórumokon különösen a család nélkül távozott kiskorú gyermekek hazahozatalát szorgalmazta. A propagandairódalom a disszidálás sötét árnyoldalait, a csalódásokat ecsetelte, és a hazatérésre vonatkozó kérélmeket ismertette.⁷¹

A tömeges kiáramlás okai és jellege

Noha az előző korszakok elvándorlásainak több jellemzőjét tartalmazza, sajátosságainál fogva az 1956-os forradalom leveréséhez kapcsolódó tömegek kiáramlása önálló és független fejezetet képvisel a magyarországi kivándorlás történetében. Értelmezéséhez vissza kell tekinteni az 1950-es évek magyarországi társadalmára, amelyet 1956-ig minden területen szigorú utasításrendszerek uraltak. Részletekbe menően szabályozva voltak az állampolgárok alárendeltségi viszonyai a jogok és kötelezettségek aránytalanságaival.⁷² A társadalmi struktúra spontán változásainak korlátozását az ország vezetői csak úgy vélték eredményesnek, ha

⁷⁰ Lásd részletesebben Szabó Ferenc: *Egy millióval kevesebben. Embervesztések, tendenciák és népesedési politika Magyarországon (1941-1960)*. Budapest, 1990. 220.

⁷¹ A hatodik világháborús találkozóra például a magyar küldöttek angolnyelvű brosúrárt kaptak, hogy azt terjesszék: „Help Hungarian Youth to Return Home”. A hazahívogató irodalomból említhető még Rényi Péter: *Szabad földre üzenik. Disszidáltakról, hazatértekről*. Budapest, 1957.; Szilágyi Edit (1957), Szamos Rudolf (1958). Az 1960-as években megjelent munkák az emigráltak lejáratására irányultak, például Szabó Miklós: *Zsoldosok, hazaárvulók*. Budapest, 1961.; Eröss János: *Magyar munkásvezérek — Nyugaton*. Budapest, 1961.

⁷² Lásd Balla Bálint: *Az 1956-os kivándorlásunk előzményei a magyar kivándorlás történetében*. In: *Együtt Európában*. Szerkesztette Szépfalusi József. München, 11-26.

egyidejűleg korlátozzák a területi mozgást is. Merev szabályozás alá helyezték mind a külső, mind a belső területi mobilitást. Lényegében nem volt sem kivándorlás, sem bevándorlás, sőt eltekintve a keveseknek nyújtott kivételektől, tiltott volt az átmeneti, nem kivándorlás szándékú és jellegű külföldre utazás is.

1956 őszén a forradalom kitörésével e merev társadalomszervező elvek egyik napról a másikra összeomlottak. Az általános zűrzavar és káosz következtében az ország korábban szigorúan lezárt határai őrizetlenek lettek. Így, amikor az orosz csapatok ismét bevonultak Budapestre, és a forradalom leverése, a korábbi rendszer restaurációja már nem volt kétséges, az ez elleni tiltakozás jutott kifejezésre a menekülésben, a hirtelen fellobbanó tömeges kivándorlás sajátos változatában. A lehetőséget a tömeges kitóduláshoz a magyar politikai válság teremtette meg.

Habár e kényszervándorlás óriási hullámát létrehozó okok sokféleségét jelzik már azok az interjúk is, amelyeket a menekülttáborokban készítettek, természetesen a politikai okokat állították előtérbe. Idézzünk az egyik kérdező jelentéséből, amelyben az interjúk tapasztalatait foglalja össze:⁷³ „Voltak egyesek, akik sokkal előbb, mint ahogy ezek az események bekövetkeztek, el akarták hagyni az országot, és csak arra vártak, hogy alkalmuk legyen ezt megtenni. Ezek az emberek éltek a forradalom adta lehetőséggel, hogy mihamarább elhagyják az országot, noha nem vettek részt sem tüntetéseken, sem a harcban, ami ezt követte.

Mindazonáltal az interjúalanyok nagy többsége hazájuk intenzív szeretetét mutatta. A lakosság egy része kész volt Magyarországot elhagyni már 1953 előtt, de bizonyos események akkoriban erősítették azt a reményt, hogy jobb napok következnek. Ez a várakozás nem teljesedett be, és az elégedetlenség általános volt, de amíg az 1956-os októberi forradalmat sikeresnek látták, nem gondoltak általános exodusra. Valamennyi meghallgatott tanú meglehetősen boldogan maradt volna Magyarországon a felkeléssel megvalósítani remélt új rendszerben. Amikor azonban kiderült, hogy a forradalom elbukott, sokan jutottak arra az elhatározásra, hogy szükséges, illetve nagyon ajánlatos az ország elhagyása. Egyesek azért, mert aktívan részt vettek a forradalmárok oldalán, mint a Munkás Tanácsok választott tagjai, vagy az általános sztrájk megszervezésében, vagy a harcokban az ÁVO és az oroszok ellen. Féltek tőle, hogy az ÁVO összeszedi őket, és hosszú bebörtönzésnek, deportálásnak, illetve koncentrációtáborba zárásnak vagy kivégzésnek néznek elébe. Valóban, miként az egyik meginterjúvolt esetben is, a titkosrendőrség már kezdte felkutatni a bűnösöket. Ennek tudata sokakat ösztönzött arra, hogy azonnal meneküljenek.

Mások a forradalom kitörésekor börtönben voltak, és a forradalmárok szabadították ki őket. Ezek úgy érezték, hogy amint a titkosrendőrség és a párt újraszerveződik, a legkisebb rossz, amit elvárhatnak az, hogy megnövelt büntetéssel ismét bebörtönzik őket. Voltak olyanok, akik múltbéli politikai vétségeikre kiszabott börtönbüntetésük letöltése után azt tapasztalták, hogy előző hivatásukat, illetve foglal-

⁷³ Az American Hungarian Foundation, USA, New Brunswick, N. J. archívumában jelentős mennyiségű dokumentum található az 1956-os forradalomról, többek között az interjúkat készítőik jelentései: „*ENSZ Gyűjtemény 1956-ról.*” (a továbbiakban: *ENSZ interjúk*)

kozásukat nem folytathatják. Állandó gyanú árnyékában nehezen találtak megfelelő alkalmazást. Számukra az országban maradás nem nyújtott jövőt, sem biztonságot.

De az interjúalanyok szerint az ország elhagyásának döntő oka, ami minden más megfontolásnál inkább szerepet játszott, a magyarországi életvitellel kapcsolatos zúgolódás és elégedetlenség volt. Úgy érezték, nem tudnak tovább élni olyan körülmények között, ahol a kommunista uralom erővel nyomja el a népet, ahol nincs szólásszabadság, a párt és az ÁVO tetteitől állandósult a félelem, ahol nincs szavuk az ország kormányzásában, ahol a gazdasági helyzet olyan, hogy alig tudnak megélni. Úgy érezték, hogy a kommunisták újbóli hatalomátvétele révén csak megtorló intézkedések várhatók, jogaik további korlátozása és még szigorúbb életfeltételek. E jövővel szemben úgy döntöttek, hogy inkább elmennek, odahagyván minden holmijukat, és új életet kezdenek egy új országban. A szökési vágy erősödését bizonyítják a tanúvallomások — mint például azé a férjé, aki nyolcadik hónapban lévő terhes feleségével érkezett, vagy a másiké, aki kosárban hozta egy hónapos csecsemőjét. Valamennyi tanú erős ellenséges érzéséről vallott az 1956. október 23-át megelőző időben fennálló rendszer bizonyos jellegzetességeivel szemben. Egy meginterjúvolt személy különbséget tett a »kommunizmus« és a »Magyarországon létező kommunizmus« között.⁷⁴

Az exodus szakszerű elemzését nyugati szociálpszichológusok kezdték el a kérdezettek tudattartalmai alapján. A motivációikat vizsgálva E. Pintér (Svájc)⁷⁵ arra a következtetésre jutott, hogy 5%-nál kevesebb volt a menekültek körében, akik a fegyveres felkelésben való részvételük miatti megtorlástól tartva távoztak. Az 1956 előtti magyarországi politikai helyzet — mint például a szociális és gazdasági hátrányok, rettegés az elnyomástól, illetve bebörtönzéstől — motiválta körülbelül 50–60 %-uk döntését. A politikai motivációk gyakran összefonódtak „más okok”-kal is, mint például pszichológiai tényezőkkel, egyéni jellemvonások és élettörténetek s nem utolsósorban családi körülmények alakulásával.⁷⁶ Jelen voltak a kivándorlókat általában jellemző szelektív faktorok is: a pszichotikusak, az egyéni karakterben rejlő problémák vagy a személyes életutak befolyása. Esetenként a magánélet problémái elől menekültek: munkájukkal kapcsolatos konfliktusoktól, illetve elrontott házasságukból igyekeztek szabadulni.

A társadalom gyökeres átszervezésére irányuló erőknek ekkor már csak a társadalom kereteiből való kiválás lehetősége maradt. Ők elmenetelükben politikai feladatot láttak, és e tevékenységük folytatására gondoltak, hiszen erre Magyarországon már nem nyílt lehetőség. Voltak, akik tehetségük kibontakoztatására reméltek jobb esélyeket, fiatalok, akik otthon nem jutottak főiskolára, külföldön remélték megszerezni az előrehaladáshoz szükséges tudást. Másokat a különféle hátrányos megkülönböztetések űztek el hazájukból. És voltak, akik megelégték az emberek magánéletébe való sorozatos állami beavatkozásokat, akik megcsömörlöttek

⁷⁴ ENSZ interjúk.

⁷⁵ Pintér, E.: *Wohlstandsflüchtlinge. Eine Socialpsychiatrischen Studie an Ungarischen Flüchtlinge in der Schweiz*. Basel, 1969. 43–62

⁷⁶ Weinstock, S. Alexander: *Acculturation and Occupation. A Study of the 1956 Hungarian Refugees in the U. S.* Hága, Martinique Nijhoff.

minden felső irányítástól, és egyéni autonómiájuk megőrzése végett választották az idegenben való életet, akik egyszerűen jobban, szabadabban, emberibb módon akartak élni, hátat fordítva minden közösségi érdekeknek, közügynek és politikának. Olyanok is voltak közöttük, akiket az addig kilátástalannak tűnő kalandozás lehetősége hajtott, hogy „külföldet, nyugatot lássanak”. Illúzió ösztönözte őket, hogy az emberi kapcsolataik problémáira majd az új környezet ad megoldást. Sokan potenciális elvándorlónak tekinthetők, olyanoknak, akik szabad vándorlási lehetőségek esetén vagy korábban, vagy később, de távoztak volna. Az ország határainak megnyílásával adódó hirtelen lehetőség, a soha vissza nem térőnek hitt alkalom láza a „most vagy soha” érzését keltette, a csoportos távozásokban a felelősség átháríthatósága pedig esetenként kiiktatta a távozás vagy maradás melletti érvek racionálisabb mérlegelését. Sajátos lélektani helyzet jött létre, amikor olyanok is, akiknek az ország elhagyása egyébként eszébe sem jutott volna a távozók közé sodródtak, főleg 14–19 éves fiatalok. A nagy többség tehát a soha vissza nem térő alkalomnak ítélte meg a helyzetet, amikor még nagyobb kockázat nélkül kijuthat a nyugati szabad és jóléti társadalmakba, és ott új életet kezdhet. Növelték e jóléti társadalmak vonzását a korábban elmentek visszajelzései is, sok „56-os”-nak voltak rokonai főleg Észak-Amerikában. E kényszervándorlásban az egyéni esetek változatossága mellett vörös fonalként húzódik végig a politikai és a gazdasági motivációk egybefonódása, kölcsönhatásainak érvényesülése. Vizsgálatainak eredményeként ezt állapította meg az „56-os” magyar menekültekről említett munkájában Pintér, svájci elemző is.

Segítség az azílium első állomásain

A magyar menekültek áradata felkészületlenül érte az osztrák kormányt. Napok alatt kellett kialakítani elhelyezésük lehetőségeit és számbavételük módozatait. Ausztria területén még 114 000 DP hontalan tartózkodott, amikor 1956 őszén Magyarországról elindult a menekültek áradata. A lakáshiány ekkor még olyan súlyos volt az országban, hogy az osztrák polgárok közül is 30 000-en laktak táborkban és barakkokban. Így szállásként az „56-os” menekültek számára azok a használaton kívüli katonai laktanyák kínálóztak, amelyeket a visszavonuló szövetséges haderők hagytak hátra.⁷⁷

A magyar lázadók megsegítésére „semmit sem lehet tenni, mert fennforog egy háború veszélye a Szovjetunióval” — nyilatkozta az USA elnöke, Eisenhower. Az Egyesült Államoknak viszont „minden lehető módon” segítenie kell „a szovjetek bűnös tettei elől” menekülteket.⁷⁸ A harcok még folytak Budapest utcáin, amikor a Kongresszus egy 20 millió dolláros alap létesítését engedélyezte sürgős esetekre, hogy élelemmel, menedékkal és orvosi szolgáltatásokkal segíthessék az Ausztriába beáramló menekülteket, és azokat is, akik még Magyarországon tartózkodtak.

⁷⁷ United Nation: *The Exodus from Hungary*. Reprint from the United Nations Review, 3. January 1957.; United Nations High Commissioner for Refugees. 1963.

⁷⁸ Eisenhower, Dwight D.: *The White House Years. Waging Peace, 1956-1961*. 1965. 84.

Néhány órával azután, hogy november 4-én a magyar menekültek első csoportjai megjelentek Ausztriában, az ENSZ főtitkára sürgönyileg kérte az egyes országok kormányait, hogy adjanak nekik annyi menedéket, amennyi csak lehetséges. Ugyanakkor az ICEM vállalta szállításuk, regisztrálásuk szervezését, és az együttműködést a vízumokat kiadó konzuli hivatalokkal. A világ közvéleményét megrázták a magyarországi események — az „56-os” szabadságharcosok mindenütt a lapok első oldalára kerültek —, ezért még olyan országok is kaput nyitottak előttük, akik külföldieket hosszabb idő óta nem fogadtak be. Így fordulhatott elő, hogy lakosságának számához viszonyítva az elzárkózásáról híres Svájc fogadott be közülük legtöbbit, több mint 10 000 embert. Példáját követve kvótákat ajánlott fel a bevándorlásra egymás után több nyugat-európai ország.

A menekültek befogadásáért, elhelyezésükért és mozgásukért Ausztrián belül általánosságban az osztrák szövetségi belügyminiszter volt felelős. A menekültügyi főbiztos is felhasználta befolyását, hogy meggyőzze a kormányokat a magyar menekültek befogadásának szükségességéről és hasznosságáról, valamint arról, hogy anyagi hozzájárulásokkal támogassák az osztrák kormányt.

A Nemzetközi Vöröskereszt Liga november 5-én szervezte meg az első segélynyújtó helyeket Burgenland határán, november 7-én pedig arra is felelősséget vállalt, hogy 30 napig fedezze 10 000 újonnan érkezett magyar szükségleteit. Az osztrák kormány ekkorra már megnyitott három nagy menekülttábor: Traiskirchenben, Judenauban és Grazban, majd sürgős felhívással fordult a Vöröskereszt Ligához, hogy előző vállalását kétszerezze meg, és 20 000 menekültől gondoskodjon 60 napon át.⁷⁹ A vöröskeresztprogramot november 15-én tovább szélesítették.

A menekültek vasúti szállítását Ausztrián belül egész idő alatt az osztrákok vállalták. Sok szállítást maguk a segélyeket küldő vöröskereszt szervezetek fizettek. Ausztriában csak a Vöröskereszt Liga közel 2 650 000 dollárt költött a segélyezési programra. Egyes önkéntes szervezetek a határok közelében lévő menhelyeken nyújtottak segítséget. Mások a nagyobb közösségi táborokban, magánházakban és szállószzerű intézményeknél elhelyezett menekültcsoportok speciális szükségleteit, illetve tanulási igényeit igyekeztek kielégíteni. Egyházi testületek nagyszámú képviselői nyújtottak eligazítást kivándorlási lehetőségekről, és támogatták a célországba érkezven a barátok illetve rokonok nélküli menekülteket. Az ICEM szervezte és gyakran fizette is a menekültek továbbutazását Ausztriából.

Befogadó országok — végleges letelepedés

A magyar menekültek gyors és zökkenőmentes újratelepítése érdekében több országban szükség volt a befogadásukat gátló bevándorlási politika kemény korlá-

⁷⁹ *Hungarian Refugee Relief Report on the relief measures for Hungarian refugees undertaken by the League and member National Societies in Austria, Yugoslavia and countries of transit and settlement.* October 1956. – September 1957. Geneva, League of Red Cross Societies, 1957.

tainak oldására. Közvetlen feladatot jelentett ez az USA vezetésnek is. Az 1953. évi Refugee Relief Act (Menekült Segély Törvény) alapján „olyan gyorsan, ahogy lehet” 5000 magyar bevándorlását engedélyezték. November 26-án a Fehér Házban az elnök a magyar menekültek egy csoportjának fogadásakor kijelentette, hogy az USA 21 500 magyarnak fog menedéket felajánlani. A Kongresszustól fogja kérni olyan szükség törvények megalkotását, amelyek alapján magasan képzett menekültek állandó tartózkodásra kaphatnak engedélyt. Végül is a Refugee Relief Act alapján 6 500 személynek tudtak vízumot adni. Mivel a „non-quota immigrant visa”-k „gyakorlatilag elfogytak”, további 15 000 fő az Immigration and Nationality Act (1953. Section 212.) 5. cikkelyében foglalt „parole” (becsület szó) előírása alapján léphetett Amerika földjére. Először fordult elő, hogy „parole” alapján ilyen nagy számban (35 000 menekült) engedélyeztek bevándorlást.⁸⁰ A kvótát a menekült táborlakók követelésére az amerikaiak többször emelték, de mindvégig ügyeltek arra, hogy kvalifikált bevándorlókhoz jussanak.

Eisenhower elnök a teljes segélyezési és telepítési erőfeszítés áttekintése érdekében 1956. december 12-én a Hungarian Refugee Relief Elnöki Bizottságának elnökévé egy nagyon tehetséges bürokrata New York-i jogászt nevezett ki (Tracy S. Voorhees-t). Irányításával dolgozták ki a Biztos Kikötő, illetve Könyörület Hadművelet-nek nevezett programot a kormányhivatalok és a magyar menekültek segélyezésében résztvevő valamennyi önkéntes szervezet erőfeszítéseinek koordinálására.

November 20-án repült Ausztriából az Egyesült Államokba a 60 magyar menekültből álló első csoport. Másnap a McGuire Air Force Base-en (hadirepülőtér) hivatalos delegáció fogadta őket az amerikai hadügyminiszter, Wilber M. Brucker vezetésével. „Be akarom avatni önöket, azt akarom — mondotta üdvözlő beszédében — hogy tudják, mit jelent a szabadság”.⁸¹ A magyar menekültek fogadó központja Camp Kilmer lett (New Jersey), amelyet röviddel korábban ürített ki a hadsereg.⁸²

A Munkügyi Minisztérium Alkalmazásbiztonsági Hivatala Bécsben egy csoportot működtetett, hogy osztályozza a menekülteket foglalkozás és szak-képzettség alapján. Üzletemberekből, katonákból, oktatókból, civil kormánytisztviselőkből, társadalmi munkások szervezeteiből és munkásszervezetek tagjaiból egyedülálló operatív csapat szerveződött. Irányításukkal az állami hivatalok és a körülbelül 22 önkéntes szervezet erőfeszítései aránylag súrlódásmentes együttműködésbe olvadtak, s így alapos egészségügyi és biztonsági vizsgálatokat végezhettek.⁸³ Nagy hatékonysággal szabályozták az eljárásokat Camp Kilmerben is. Javították a lakáshelyzetet, magyar származású személyeket alkalmaztak tolmácként és a hivatalos eljárásokat felgyorsították. Ügyek, amelyeknek elintézése normális

⁸⁰ Bennett 70-77.

⁸¹ New York Times, 1956. November 30. „Be akartam avatni maguknak abba, — mondta Brucker, a téli, óránként negyven mérföldes porban — hogy miről is szól a szabadság.”

⁸² Markowitz, Arthur A.: *Humanitarianism Versus Restrictionism: The United States and the Hungarian Refugees*. International Migration Review, 7. [1973], (a továbbiakban: Markowitz) 48.

⁸³ Markowitz 49.

körülmények között olykor két évet is igénybe vett volna, körülbelül egy óra alatt megoldódtak.

A menekültügyi politikát kezdetben mindenütt általános helyeslés fogadta, így az USA-ban is. Nemsokára azonban kritizálni kezdték az elnök programját, ezért Eisenhower és tanácsadói magas szintű amerikai hivatalnokokból álló delegációt küldtek Ausztriába, hogy a helyzetről első kézből informálódjanak. Richard M. Nixon alelnököt választották ki — aki számos sikeres tengerentúli utat tett a múltban —, hogy vezesse ezt a speciális missziót, és számoljon be mind az elnöknek, mind a Kongresszusnak a probléma „teljes méretéről”. Tegyen arra vonatkozóan is javaslatot, hogy az USA részéről milyen további lépésekre van szükség a szenvedések enyhítésére. Nixon írásos beszámolójában hatásosan igyekezett eloszlatni azokat a félelmeket, hogy a menekültek között nagy számban vannak kommunista kémeek, illetve nemkívánatos elemek.⁸⁴

Eisenhower üzenete a bevándorlásról és naturalizációról 1957. január 31-én került a Kongresszus elé. „A mi helyünk a világ vezetésében megkívánja — olvasható benne —, hogy revidéáljuk és kijavítsuk az Immigration and Naturalization Act-nak azon pontjait, amelyek nem működnek méltányosan, és amelyek divatjamúltak a mai világban.” Sürgette, hogy a Kongresszus olyan törvényt hozzon, amely felhatalmazza az elnököt a belátása szerinti eljárásra, „engedélyezze a főügyésznek, hogy ideiglenesen »parole«-t adhasson az USA-ba való belépésre olyan feltételek mellett, amelyeket ő előír, azoknak a menekülteknek, akiket a külügyminiszter válogat ki, akik a kommunista üldözés és rémuralom elől szöktek el vagy a jövőben el fognak szökni”.⁸⁵

A szimpátia nagy hulláma a magyar szabadságharcosok iránt kezdetben magával ragadta a korlátozás híveinek kemény vonalához tartozókat is. A következő hónapokban azonban újra felerősödött tradicionális húzódozásuk, hogy idegeneket nagy számban beeresszenek az USA-ba. Óvni kezdték a „nagy veszedelemtől”, amelyet a menekültek „szabad intézményeink” számára jelentenének. Louisiana képviselője, George S. Long pedig azon véleményének adott hangot, hogy ő nem tud olyan emberekért lelkesedni, akik krízis idején „hűtlenül elhagyták” hazájukat, és akik a „szabadságharcosok álarca alatt” „nagy számban” kivándoroltak Amerikába, az „Ígélet Földjére”. A képviselő rémülten figyelt fel arra is, hogy a beengedett menekültek száma „rohamosan” emelkedett, „míg végül már majdnem elmerülünk a bevándorlók hullámába, akik nem érdemlik meg bona fide a menekült nevet”. Szerinte az elnök kérésének az lenne a következménye, hogy a „nyitott kapu politikája érvényesülne, mely előnyben részesítené a bevándorlást a világ minden részéről az USA-ba” olyan személyek részére, akik „zöldebb legelőket” keresnek.⁸⁶

⁸⁴ Lásd Nixon Report: „A nagy többség — jelentette Nixon — fiatalember. Legtöbbjük azért hagyta el Magyarországot, mivel félt, hogy likvidálják, vagy deportálják. Viszonylag kevés közörtük azok száma, akik tisztán gazdasági okokból hagyták el Magyarországot.”

⁸⁵ Idézi Markowitz 49.

⁸⁶ Congressional Record, 85th Congress 1st Session, Part II. 2356. Idézi Markowitz 53. A beszivárgó felforgató tevékenység vádját rendszeresen visszaautasították mind a programmal kapcsolatban lévő hivatalos személyek, mind a független megfigyelők. Lásd például Scott

Az elismerések mellett kritikák is érték a menekültügyi szervezetek gyakorlati tevékenységét. Egy megfigyelő szerint a menekültek 38%-ának elhelyezése nem megfelelő vagy rossz: „az ügyvéd edényt mosogat, egy volt titkárnő gyárban varrógépen dolgozik, az építész a kohóban, az autószerelő mészárszéki segéd”.⁸⁷ Ugyanez a kritikus azt is megjegyezte azonban, hogy egy év után a menekülteknek csak 9%-a volt munkanélküli, és hogy több mint 50%-uk elhelyezkedése legalább megfelelőnek minősülhetett.

1957. május 1-ig összesen 32 075 magyar menekült érkezett az Egyesült Államokba. A Joyce Kilmer Reception Center-ből (J. K. Befogadó Központ) az utolsó menekült 1957. május 6-án távozott. Ekkorra lényegileg sikerült a magyar menekültek részére az állandó letelepedést biztosítani. Tudomásunk szerint hasonló tömeges letelepedés még sohasem történt ilyen rövid idő alatt Amerikában — legalábbis olyan személyeké nem, akik pénz nélkül érkeztek és a nyelvet sem tudták. 1957. május 1-ig a 32 000 menekültből csak ötöt kellett deportálni, mint olyanokat, akik az állambiztonságra veszélyt jelentettek. Eisenhower elnök a program befejeztével rámutatott arra, hogy addig az időig (1957. december 28-ig) az Egyesült Államok összesen 71 millió dollárt juttatott „a menekültek azonnali szükségleteinek kielégítésére: élelem, ruházat és menedék biztosítására, Magyarországon a szenvedés enyhítésére, a letelepítés megszervezésére, és a befogadó országok részére segélyek szállítására”.⁸⁸

Angliában a parlament gyorsan törvénybe iktatta, hogy néhány ezren a magyar menekültek közül állandó menedéket kapjanak, a kvótakeretet később 15 000-re növelték. A BCAR (British Council for Aid to Refugees) önkéntes szervezet — amely már 1950-től a menekültekkel foglalkozott — kapta feladatul a magyar menekültek fogadását. Az angolok a hugenották óta nem juttattak kifejezésre hasonló szimpátiát menekültek iránt. Segélyezésükre London főpolgármestere két és félmillió fontot gyűjtött össze (aminek egyharmadát az országon kívül kellett elkölteni), és bőkezű segítséget nyújtott a kormány is.⁸⁹

1958 július végéig 21 692 magyar érkezett az Egyesült Királyságba; 5188-an továbbmentek Kanadába és 634-en más országokba. Akik maradtak, legtöbben hamarosan elhelyezkedtek, a munkaügyi miniszter jelentése szerint főleg a fémiparban (mint szakmunkások vagy szakképzetlenek), a mezőgazdaságban, építőiparban, textiliparban, élelmiszeriparban, kórházakban (mint ápolók vagy betegszállítók), illetve mint szakképzetlen munkások különböző iparágakban.

McLeodnak, a Külügyminisztérium legfőbb biztonsági tisztjének megjegyzéseit a *New York Times*-ban. (1957. január 24.), 5:1; „Nixon Report”, 95; „Swing Report”, 3351; és a „Report by President’s Committee for Hungarian Refugee Relief”. In: Department of State Bulletin, 36 (June 17, 1957), 985.

⁸⁷ Bobula, Ida Miriam: *Escape to America: The Hungarians One Year Later*. Atlantic Monthly, 201, January 1958. 62.

⁸⁸ Eisenhower elnök tájékoztatását idézi Makowitz 57.

⁸⁹ *Report of the Lord Mayor of London*. National Hungarian and Central-European Relief Fund, November 1956. London, 1958.

200 diák részére biztosítottak ingyenes oktatást és eltartást egyetemeken, és további 50–60 diák folytathatta tanulmányait műszaki főiskolákon. Az YMCA angol nyelvtanfolyamokat szervezett minden szálláshelyen. Huszonnyolc orvosnak, nyolc fogorvosnak és hat patikusnak adtak anyagi segítséget, hogy diplomájukat az Egyesült Királyságban érvényesíthessék. Ebben a munkában a legfontosabb segítséget a tolmácok nyújtották, akik többnyire régóta Angliában élő magyarok voltak. „Ami a foglalkoztatottságot illeti, a magyar menekültek az ebbe az országba érkező menekültek legszerencsésebb csoportjai közé tartoztak.”⁹⁰

Szokatlan gyorsasággal reagált a krízis szituációra Kanada kormánya is, és megbízottját Bécsbe küldte a menekültek befogadásának előkészítésére. Bevándorlási hatóságai speciális szekciót állítottak fel a magyar menekültekkel való foglalkozásra. 1956 novemberétől 1957 májusáig Kanada 24 525 főt fogadott be, 1957 december végéig 31 851-et. A képviselőházban zajló viták hűen tükrözték a kanadai emberek érzéseit. Anton B. Weselak (Springfield) kifejtette: úgy érzik, „adósok vagyunk azért a bátorságért és küzdelemért, melyet az általunk oly nagyra tartott elvekért folytattak”. Az ellenzék nevében szólva Earl Rowe a nemzet politikusainak egyetértését sürgette: „azonnal rendkívüli rendeleteket kell hozni, függetlenül a fennálló bevándorlási törvénytől” a magyar menekültek gyors befogadása érdekében. Az állampolgársági és bevándorlásügyi miniszter felhívással fordult a polgárokhoz, hogy segítsék egyénileg is a menekülteket „itt gazdagabbá és boldogabbá tenni”.⁹¹ Ily módon mozgósították az országot, hogy hozzájáruljanak a magyarok harcához a szovjet elnyomás ellen. Ahogyan a magyar bevándorlók ezrei özönlöttek Kanada földjére, velük szemben aggódnak és kétségek is hangot kaptak. „Magától értetődő kérdésként merült fel például sokak gondolatában: mennyi a valószínűsége annak, hogy kommunisták is bejönnek? Milyen politika felé hajlanak ezek egyáltalán?”⁹²

A menekültekkel szemben korábban meglehetősen passzivitást tanúsító svájci Bundesrat a forradalom letörése után azonnal kész volt 4000 magyar menekült bevándorlásához hozzájárulni, és ezt hamarosan 10 000-re emelte fel. További engedményekkel — család egyesítés és más okokból — 1957 nyaráig Svájc 13 803 magyar letelepedését tette lehetővé.

A magyar menekültek letelepítésének páratlan gyorsaságát tanúsítja, hogy 1956–57 telén tíz hét alatt 28 országban az öt kontinensen 100 000 személyt helyeztek el,

⁹⁰ PEP (Political and Economic Planning.) *Refugees in Britain and Anglo-Egyptians*. Vol. 24. 419. (February, 1958.) „A legígéretesebb csoportja a menekülőknek, akik ebbe az országba érkeztek. Nemcsak hogy többnyire fiatalok és aktív keresők voltak a menekülők, de nem is demoralizálódtak menekülttáborokban töltött hosszú időszakok által.” A Minister for Immigration and Citizenship beszédéből idézi 21.

⁹¹ Head, Violet: *The 1956 Hungarians: Their Integration into an Urban Community*. M. A. Dissertation. University of Chicago. (a továbbiakban: Head) 15.

⁹² Gellner, John: „So they are Reds?” *Canadian Commentator* (June 1957), idézi Head. A bevándorlási miniszter visszautasította ezeket a gyanúsítgatásokat. *Canada, Hansard, Parliamentary Debates*, III. (1957) 241. Idézi Head 32.

és 1957 szeptember végéig még további 60 000 főt 14 országban.⁹³ Az Ausztriában regisztrált 172 732 személy közel 90%-a, azaz 153 739-en 1957 december végéig megérkezett új tartózkodási helyére, 18 993-an maradtak még Ausztriában.

Hiányosak az adatok a visszatértek számáról, hazai becslések szerint körülbelül 50 000-en lehettek.⁹⁴ Az ICEM csak 8277 repatriáltat jelez az Ausztriában menedékjogot kértek közül, és 2773-at Jugoszláviából. Nem tudjuk pontosan, hogy később mennyien szivárogtak vissza más országokból is, úgy tűnik, hogy 50 000-nél jóval kevesebben.

A 172 732 magyar menekültből 1957. december 31-ig 35 026-an (körülbelül 20%) települtek le közvetlenül az Egyesült Államokban. Kanadába vándorolt 31 851 fő, így az Ausztriában regisztrált összes menekült 37%-a e két tengerentúli országban lett hazára. Kevesebben vándoroltak viszont a latin-amerikai országokba és Ausztráliába, mint a „DP” magyarok közül. Sokan maradtak Európában: az 1957 decemberi állapot szerint a többség, azaz 53%. A későbbiekben ez az arány módosulhatott továbbvándorlás és hazatérés révén. Az ICEM tudomásával 13 314 személy biztosan továbbvándorolt Európából, főleg a tengerentúlra.

Az Egyesült Államok azon munkálkodott, hogy a nyugat-európai kormányok minél több magyart fogadjanak be. Nem lehet kétséges — és ezt többen fel is vetették —, hogy a USA a maga nagy területeivel természeti és gazdasági lehetőségeivel jóval több magyart vehetett volna fel, mint amennyit befogadott. Ennek elmaradása nemcsak az érintettek körében keltett csalódást, de sok nyugat-európai államban is.⁹⁵ Ausztria és Svájc messze a lehetőségein felül adott otthont a magyaroknak. Az évtizedek óta érvényben lévő bevándorlási törvények megkötötték az amerikai kormány kezét. Eisenhower elnök, Nixon alelnök és az illetékes főtisztviselők mindent elkövettek — már csak az amerikai segítségnyújtás elmaradása miatt csalódott külföldi és hazai közvéleményre való tekintettel is —, hogy a törvényes lehetőségek teljes kihasználásával megemeljék a magyarok bevándorlási kvótáját és siettesék befogadásukat.

A „DP-k” és „56-osok” vándorlási hullámának áttekintésével lehetőségünk van közös és sajátos vonásaikról néhány következtetés levonására:

1945-től a tömeges kényszervándorlások hullámai válságos helyzetben, a meglévő politikai és társadalmi rendszer összeomlásának talaján jöttek létre. A II. világháború elvesztésével kiesett hatalmi pozícióiból Magyarországon a két világháború közötti időszakban uralkodó elit. Többeket közülük menekülésbe taszították félelmek a megtorlásoktól és a felelősségre vonástól, valamint szemléleti és politikai kötöttségeik, amelyek lehetetlenné tették számukra a beilleszkedést a

⁹³ A menekültek körülbelül 46%-át szárazföldön, 29%-át légi úton és 25%-át tengeren szállították a befogadó országokba. Az ICEM 145 000 személy szállításában segédkezett. Eredetileg a menekültek fele szándékozott európai országokba települni, a másik fele a többi kontinensre. Az Európában maradtakból még körülbelül 16 000 főt helyeztek a tengerentúlra 1957. szeptember 30-ig.

⁹⁴ Szántó Miklós becslése a visszatértek számáról: *Magyarok a nagyvilágban*. Budapest, 1970. 163.

⁹⁵ Ball, John: *The American Government and the Hungarian Refugee. Contemporary Issues*. A. A. Magazine for Democracy, Vol. 8. 1958. 549–557.

megváltozott helyzet kereteibe. Elvándorlásuk a fogalom hagyományos értelmezésében politikai emigránsokká tette őket. Velük egy időben az elvándorlási hullámban jelen voltak más szemléletű, más társadalmi tapasztalatokkal rendelkező egyének is. Társadalmilag, szemléletileg és motivációjukat illetően tehát az elvándorlók tömegei a valóságban mindenkor sokkal kevésbé homogének, mint a politikai köztudat minősítésében. (Például Magyarországon az „1945-sök”-et az „urak és nyilasok futásával” azonosították.)

Már a háború végén és az azt követő néhány év elvándorlásaiban kezdtek összefonódni a politikai és gazdasági motivációk. Többnyire szétválaszthatatlanul jelen voltak ezek az „56-osok” tömeges kiáramlásában is. Az 1956-os magyar menekültek változatos típusai érzékeltetik először azt, hogy a nemzetközi vándorlások szabadságának felfüggesztése és a nyugati jóléti társadalmak vonzása következtében a 20. század második felétől mily nehéz a „menekült” mivolt értelmezése; hogy egy-egy vándorlási hullám tömegeit formáló számos motivációból melyek, mikor és milyen hangsúlyt kapnak, azokat a küldő és befogadó országokban egyaránt politikai érdekek befolyásolják. 1956 őszén a közel 200 000 elvándorlóban a nyugati világ csak az orosz elnyomás ellen küzdő szabadságharcosok menekülését akarta látni és láttatni. A magyar kormány pedig jobb esetben a kapitalista világ illúziókat keltő, csalárd, hazug propagandája által félrevezetett ifjak meggondolatlan kalandját, és ellenforradalmárok, bűnözők szökését. A hivatalos köztudat végül is a „disszidens” nevet aggatta rájuk.

Ellentétben a II. világháború végén nyugatra menekülőkkal, akiknek útnak indulását a magyarországi taszító tényezők jövőkép nélkül is formálták, az „56-osok” elvándorlásaiban nagy szerepet játszottak a nyugati életmód jobb kilátásai is, a nyugati életforma vonzása, melyet még csillogóbbá tett a külföldre utazás tilalma, a külvilágtól való izoláltság, a nyugati rádióállomások propagandája. A tömegek kiáramlásának 1956-ban ez az egyik legszembevetőbb jellegzetessége az előző magyarországi menekülthullámokkal szemben. A gazdasági és politikai migráció motivációi, összefonódásai és kölcsönhatásai ráirányítják a figyelmet a nemzetközi migráció egy további típusára, Charles Tilly elnevezésében a „karrier” migrációra.⁹⁶ Az, hogy az „56-osok” szakmai struktúrája szembeszökően szinkronban volt a nemzetközi migrációban akkor mutatkozó foglalkozási sémákkal, az, hogy közülük viszonylag sokan piacképes szakmával indultak útnak, jelzi a karrier-migránsok tömeges jelenlétét is az „56-osok” között. A „DP” magyarok magas fokú képzettsége viszont gyakorta nem volt piacképes (magas rangú tisztek, politikusok, ügyvédek voltak), eredeti pozícióik elvesztése valószínűbbé tette, hogy új környezetükben társadalmilag diszkvalifikálttá válnak, és szakképzetlen fizikai munkássá süllyednek. Az „56-osok” helyzeti előnyeit növelte sajátosan fiatal korstruktúrájuk is: a 20 éves és fiatalabb ifjak magas aránya körükben.

A befogadó társadalom részéről is eltérő magatartást tapasztaltak a különböző hullámok magyar menekültjei. Az ex-enemynek kijáró előítéletek, az esetenkénti

⁹⁶ Tilly, Charles: *Transplanted Network*. In: *Immigration Reconsidered*. Virginia Yan-McLaughlin eds., Oxford University Press, 1990. 79–95.

megalázások is nehezítették a '45-ös „DP-k” integrációját. Társadalmi tapasztalataik alapján a külső világtól igyekeztek távol tartani magukat, a kegyetlen, szürke valóságból a maguk teremtette álomvilágba menekültek. Készerűen emlékeztek azokra a különbségekre, ahogyan új környezetük őket és az „56-osokat” fogadta.

„Annak a 200 000 magyarnak, aki 1956 októbere után utánunk jött, illő már megtudni, hogy minket — akik ugyanazon bolsevizmus elől menekültünk — itt nem egy lelkesedés lángjába gyújtott Nyugat várt, nem banánkoszorúk és nem First Aid for Hungary aranyesője, hanem a levert, szétbombázott Európa mérhetetlen nyomorúsága. Nekünk nem új ruhákat adtak, és minket nem öltöztettek fel, hanem a felosztó osztrák SS kitépte kezünkől a batyut. Árokba fordította az élelmiszerekkel megrakott teherautókat. Minket nem bőséges kivándorlási engedélyek vártak, hanem a nürnbergi kor különféle fekete bélyegzői: »Náci-fasiszta-háborús bűnös«, de legalábbis »ex-enemy«.⁹⁷

Az „56-osok” politikai menekült státuszát hősi nimbusz és speciális szimpátia övezte minden befogadó országban. eltérően a „DP” magyarok tömegeitől, az új társadalmi környezetbe való beilleszkedés során kevésbé fenyegette őket a társadalmi lesüllyedés. Szabadságharcos mivoltjukra, az oroszok ellen vívott harcukra történő hivatkozás sok ajtót megnyitott előtük az érvényesülés útján. Az előző hullámokban letelepedett magyarok hamarosan tapasztalhatták az „56-osok” „másságát” az aktívan politizáló kis csoportoknál is. A nagy többség az új környezetben gyorsan elhatárolta magát minden politikai tevékenységtől. A bevándorlást, a küllhoni letelepedést eleve véglegesnek tekintette, és a minél gyorsabb beilleszkedésre, sőt asszimilációra törekedett. Még azok is, akik kezdetben „tanulmányútnak” vélték külföldi tartózkodásukat és mozgalmukban '56 eszméjét igyekeztek képviselni, erőik koncentrációját a szakképzettség megszerzésére, az egyetemi tanulmányok befejezésére irányították.⁹⁸

Valószínű feltételezés — bár az „56-osok” körében is előfordult egyes egyének sorsának tragikus alakulása —, hogy egészében a magyar „56-osok” tömeges kiáramlása egyike a legszerencsésebb vándorlási hullámnak a 20. században. A más menekülthullámban érkezőknek nem nyújtottak ilyen intenzitással és szimpátiával segítséget az újratelepüléshez 1956 előtt és azóta sem.

A nyugati magyar diaszpóra magvai, kulturális központjai jelenleg az 1945 után elvándoroltak. Változatos magatartásuk új környezetükben, és óhazájukhoz fűződő kapcsolataikban csak távozásaik sokféle okainak, módjának, az egyazon vándorlási hullámban résztvevők több irányú rétegzettségnek ismeretében értelmezhető. A történeti és társadalmi háttér, az elvándorlások körülményeinek változatosságai egyazon hullámon belül is megjelenítik az elvándorlók különböző csoportjait, a kényszervándorlók különböző típusait, a történeti körülmények változásaival azok módosulásait.

A hazai népeséghez fűződő társadalmi kapcsolataik alapján E. Kuntz magyar származású ausztráliai szociológus elméletileg három menekült típust definiált: 1./ „A

⁹⁷ Böszörményi 156.

⁹⁸ Lásd részletesebben Papp László: *A MEFESZ és az amerikai magyar egyetemisták mozgalmak*. New Brunswick.; és Váralljay Gyula: *Tanulmányúton*. Budapest, 1992. című könyvét.

többséggel azonosulók”, ide sorolhatók azok, akik a nemzettel azonosulnak, de kormányával, illetve politikai rendszerével nem. 2./ „Az események által elidegenítettek”, többnyire vallási vagy faji csoportok tagjai, olyan személyek, akik előzőleg a nemzettel azonosulni akartak, de az események során fel kellett ismerniük, hogy a nemzet egésze, vagy a polgárok egy része eltaszította őket. Ezek ambivalensek a hátrahagyott társadalom iránt, ritkán óhajtanak oda visszatérni. 3./ „Az önelidegenítő személyek”, akik egyéni okok, illetve filozófiájuk következtében nem kívánnak a nemzettel azonosulni.⁹⁹

E típusok kimutathatók Magyarországon is 1945 óta mindegyik vándorlási hullámban, társadalmi és vallási, illetve etnikai csoportban, különféle, egymástól nagyon eltérő, sőt szembenálló politikai nézetek képviselésével. Ebből a szempontból mindegyik menekülthullám ellentétes magatartások szövevénye is. Bemutatása annak, hogy milyen jellegzetességekkel formálták azok az anyaország és a magyar diaszpóra közötti kapcsolatokat, és milyen lehetőségeket és korlátokat raktak és raknak azokra, további kutatások feladata.

PUSKÁS, JULIANNA

Ungarische Flüchtlinge, Emigranten - „DP”-s und die „56er”

Die Studie behandelt zwei Wellen der Zwangmigrationen nach dem Zweiten Weltkrieg: Die Flucht in den Westen zwischen Ende 1944 und dem Mai 1945 sowie die Massenauswanderung zwischen dem 23. Oktober 1956 und März 1957 im Zusammenhang mit der ungarischen Revolution im Jahre 1956. Die Ergebnisse einer noch laufenden Forschungsarbeit werden auf einer breiten Quellenbasis im Rahmen der theoretischen und methodischen Probleme der internationalen Migration erörtert. In der Einleitung werden jene Bewegungen ganzer Volksmassen von außerordentlichem Ausmaß skizziert, die an die Vorgeschichte, die Ereignisse sowie an die politisch-gesellschaftlichen Veränderungen nach dem Ende des Zweiten Weltkrieges knüpften. Es werden auch die Konflikte dargestellt, die daraus entstanden, daß etwa eine Million Menschen aus ihrem provisorischen Asyl (aus österreichischen und deutschen Flüchtlingslagern) nicht in ihre Heimat zurückkehren, sondern sich in einem dritten Land niederlassen wollten.

Mangels glaubwürdiger Quellen kann man sich bezüglich des Ausmaßes der Flucht von Ungarn in den Westen nur auf ungefähre Schätzungen beschränken. Verfasser macht die Ergebnisse unterschiedlicher Schätzungen bekannt. Aufgrund des Ausweises der Einwanderungsbehörde der USA wird in der Studie ein Bild über die Verteilung der DP-s nach Alter und Geschlecht sowie nach Beruf. Dabei wird betont, daß die Strukturiertheit der DP-s in gesellschaftlich-kultureller und politischer Hinsicht weit mehr differenziert sind als bisher angenommen.

⁹⁹ Kunz, F. Egon: *Exile and Resettlement Refugee Theory*. JMR. Vol. 15. No. 1. 42-52.; továbbá Tábori, Pál: *The Anatomy of Exile*. London, 1972.

Die DP-s mußten 3-5 Jahre warten, bis sie die Möglichkeit erhielten, sich endgültig niederzulassen. In Kenntnis der Möglichkeiten der Einwanderung und der Tendenzen der Neusiedlungen wird festgestellt, daß die Empfangsstaaten bei der Handhabung des "Flüchtlingswesens" in erster Linie von wirtschaftlichen Interessen geleitet wurden.

Das Ausströmen von Massen nach der Niederwerfung der Revolution im Jahre 1956 betrachtet Verfasser als ein eigenständiges und unabhängiges Kapitel in der Geschichte der Auswanderungen aus Ungarn. Um die Eigentümlichkeiten verstehen zu können, müssen die starren gesellschaftsorganisierenden Prinzipien der 50er Jahre herangezogen werden, die parallel zur Revolution über Nacht zusammenbrachen. Für die Massenflucht gab es unterschiedliche Motive, aufgrund deren verschiedene Typen festgestellt werden können. Das auffälligste Charakteristikum war das junge Alter der Flüchtlinge. Die meisten waren unter 30, zum größten Teil 19–20 Jahre alt.

Die Revolution von 1956 löste weltweit große Sympathie aus, infolge dessen die Flüchtlinge überall von den Empfangsstaaten unterstützt wurden. Ihre Ansiedlung wurde mit einer Schnelligkeit organisiert, die einmalig war. Die produktiven und besser als der Durchschnitt ausgebildeten Jugendlichen waren für die Empfangsstaaten ein großer Gewinn, für Ungarn aber natürlich ein schmerzlicher Verlust.

PUSKÁS, JULIANNA

Hungarian refugees, emigrants — „DPs” and „56-ers”

The paper discusses the two waves of the post-World-War-II forced migrations, the flight to the West between the end of 1944 and April 1945, and the massive exodus from Hungary in the wake of the 1956 revolution between October 23, 1956 and March 1957.

The author presents the results of her current researches on a wide source base, within the framework of the theoretical and methodological problems of international migration. The introduction sketches the unprecedented population movements associated with the antecedents and the events of World War II, as well as the political and social changes following its conclusion. She mentions the conflicts that sprang from the fact that instead of returning home, about a million persons in temporary asylums (i.e. refugee camps in Austria and Germany) wanted to settle down in third countries.

Due to the lack of reliable sources, one must resort to estimates when trying to define the size of the westward flight from Hungary. That is why the author surveys the results of various estimations. On the basis of the records of the United States Immigration Office, she gives the statistics about the ages and sex, as well as the professional structures of the DPs, emphasizing that the DPs were socially,

culturally, and politically much more differentiated than it is known in the political consciousness.

The DPs had to wait 3 to 5 years before permitted to settle down for good. The possibilities of immigration and the direction of resettlement indicate that the receiving countries were motivated by economic considerations in their handling of the "refugee affair".

The author regards the mass exodus following the fall of the 1956 revolution as a separate chapter in the history of Hungarian emigration, and to understand its nature one has to go back to the rigid principles of social organization of the 1950s, which collapsed overnight when the revolution broke out. The mass exodus was shaped by a great number of motives, and, consequently, contains many types. One striking feature of the mass exodus was the youth of the participants. The majority of the emigrants were under 30, most of them between 19 and 20.

The revolution of 1956 triggered a worldwide solidarity, and thus the young refugees got considerable help from the receiving societies. Their settlement was organized with exceptional dispatch. Productive and better trained than the average, these young people were considerable assets for the receiving countries and a great loss for the society they had left.